

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jurij Šimac

Participativna demokracija skozi primere iz Latinske Amerike

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jurij Šimac

Mentor: doc. dr. Žiga Vodovnik

Participativna demokracija skozi primere iz Latinske Amerike

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Participativna demokracija skozi primere iz Latinske Amerike

Predpostavka iz katere bomo izhajali v pričujočem delu je, da je politična participacija v sodobnem času zreducirana izključno na udeležbo na volitvah, kar za demokracijo lahko predstavlja težavo. Področje mojega raziskovanja so tako nove participativne prakse, ki segajo onkraj liberalno kapitalistične percepcije države in družbene ureditve. Znotraj tega okvira bom raziskal pojav in delovanje novih družbenih gibanj ter organizacij, ki jim prevzem oblasti ni osrednji cilj. S preučevanjem treh konkretnih primerov: staroselskega upora Zapatistov, vladavine Huga Chaveza v Venezueli in samoorganiziranih delavcev v Argentini, sem proučil nove prakse organiziranja 'od spodaj navzgor' in jih skušal na podlagi teoretskih izhodišč tudi ovrednotiti. V delu sem predstavil bistvene razlike med njimi in njihovo organizacijo. Na podlagi omenjenih konkretnih primerov sem dokazal, da je ljudstvo pripravljeno sodelovati pri oblikovanju in sprejemanju odločitev, ko jih le te neposredno zadevajo. Z učenjem o participaciji pa pridobivajo nova zanimanja, ki jih vodijo v še širšo participacijo.

Ključne besede: demokracija, participacija, kapitalizem, oblast, gospodarstvo.

Participatory democracy through the cases of Latin America

My research will arise from the assumption, that political participation in the modern era is concentrated only on participation on elections, which could mean, that modern democracy has a problem. The main area of my research are therefore new participatory practices, which can go beyond liberal capitalistic perception of the state and social order. The second field of my research is the field of popular movements and organisations, that have different goals from taking the state power. By studying three cases; zapatista indigenous struggle, Venezuela under Hugo Chavez and self organized workers in Argentina, i did research new practices of organising 'from the bottom up' and tried to evaluate them on the basis of theoretical foundations. On the basis of concrete examples i proved, that people are willing to participate in shaping and adoption of decisions, when they are affected by this decisions. Furthermore, with learning about participation they are gaining new interests, which leads to broader participation.

Key words: democracy, participation, capitalism, power, economy.

Kazalo

1 Uvod	5
2 Metodološko-teoretski okvir.....	9
2.1 Namen in cilj proučevanja.....	9
2.2 Metode dela	9
2.3 Raziskovalno vprašanje	10
3 Politična participacija	11
4 Participativna demokracija skozi čas.....	13
5 Nova, latinskoameriška levica in depolarizirana pluralnost.....	24
6 Zapatizem kot referenčna točka upora od 'spodaj'.....	27
7 Chavezov socializem 21. stoletja	33
7.1 Zgodovinski kontekst.....	34
7.1.2 Od puntofijisma prek oborožene vstaje do gospodarskega razcveta in padca... 35	
7.2 Chavezov vzpon.....	37
7.3 <i>Chavizem</i>	38
7.4 Nova demokracija ali utrjevanje oblasti?.....	41
8 Nova družbenost v Argentini.....	45
8.1. Okoliščine finančne krize v Argentini	46
8.2 Ljudska vstaja in vzpostavljanje novih praks	48
8.3 Okupacija Zanona	49
9 Med Chiapasom in Buenos Airesom	52
10 Sklep	57
11 Literatura.....	59

1 Uvod

Subcomandante Insurgente Marcos začne svoj govor pred Nacionalno demokratično konvencijo z anekdoto o starem Antoniu. Modri starec z gora je – kot vedno – dva velika koraka pred vodjo mehiške gverile. Ko Zapatisti pod Marcosovim vodstvom vstopijo v vas, da bi jo zavzeli, jih v središču zaselka že čaka skupina vaščanov. Dobro so organizirani in pripravljeni, da se pridružijo boju. Civilna družba je znova korak pred tistimi, četudi Zapatisti, ki bi bili radi nosilci sprememb v družbi, pravi Marcos (Bardacke in Bakker 2007, 497).

***

Preprosta anekdota pove več, kot je videti na prvi pogled. Seže tudi dlje, kot si je Subcomandante Marcos, neformalni vodja mehiških Zapatistov, najbrž predstavljal. In hkrati predstavlja ost kritike, ki jo lahko uperimo proti t.i. socializmom 21. stoletja in ad hoc družbenim skupinam, ki nastajajo znotraj njega. Še več, ta t.i. socializem silovito razbija in hkrati nakazuje potrebo po preseganju obstoječe predstave o demokraciji, pa tudi proti njeni modificirani verziji, participativni demokraciji. Kaže, da je sama demokracija potrebna demokratizacije in da morda tudi to ni dovolj. In da demokracija ne more biti samo formalnost, zreducirana na periodične volitve.

Kakšno je stanje v Latinski Ameriki danes? Na nek način paradoksalno: ZDA, Kanada in EU silijo države zelenega kontinenta v odpiranje trgov, zahtevajo prost pretok kapitala in navijajo za privatizacijo. Paradoksalno je, da se kapital danes lahko giblje brez meja in omejitev, za migrante pa to ne velja. Odpiranje trgov je imelo na gospodarstvu Mehike in Argentine katastrofalne učinke. Mehika se sooča z visokimi stopnjami brezposelnosti, Argentina se je ob koncu tisočletja finančno zlomila in se pobira še danes.

Vsemu temu je sledil skorajda kontinentalni upor. Sprožile so ga populacije, ki so bile brez obraza in nevidne: staroselci, kmetje brez zemlje, matere in otroci izginulih, nezaposleni. Ta sodobna gibanja so v svoji organizaciji nehierarhična, inovativna, fleksibilna in nedogmatična, reprezentativno demokracijo pa zamenjujejo s participativno (Zadnikar 2005, 10).

Prav to bo tudi tema pričujočega diplomskega dela. V njem bomo poskušali razdelati koncept participativne demokracije, o katerem se v zadnjih letih znova glasneje razpreda. Zdi se, da je tako kot že velikokrat v zgodovini, Latinska Amerika znova postala laboratorij za preizkušanje političnih inovacij. Po prisilnem prenašanju neoliberalnih idej Milтона Friedmana¹ v narodna (nerazvita) gospodarstva latinskoameriških držav, smo zdaj priča poskusom novih konceptualizacij družbe. Te spremembe in nove prakse demokracije, ki prihajajo z njimi, bomo skušali prikazati na primerih iz Latinske Amerike, s poudarkom na Mehiki, Venezueli in Argentini. Do njih bomo skušali biti konstruktivno kritični. Seveda bi si obravnavo zaslužilo več latinskoameriških gibanj, denimo brazilski *Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra* (Gibanje delavcev brez zemlje, MST), a v tem delu se bomo lotili bolj izpostavljenih.

Zakaj ravno Chavez? Kadar danes pomislimo na Latinsko Ameriko, se nam, pa naj nam bo to všeč ali ne, pred oči prikrade njegova podoba. Lahko bi celo rekli, da je njegova podoba danes bolj prepoznavna, ali pa vsaj bolj popularna, kot podoba najbolj znanega Argentinca, Ernesta »Che« Guevare. Že na tem mestu je potrebno izpostaviti, da pri preučevanju Chavezovih dosežkov obstaja precejšen problem. Namreč, iz Venezuele prihajajo poročila o izboljšanjih na skoraj vseh področjih – socialni, zdravstvu, varstvu človekovih pravic in na splošno večji demokraciji. Na drugi strani pa obstajajo poročila Amnesty International in Freedom House, ki pišejo o kršitvah človekovih pravic Chavezovih političnih nasprotnikov, politično motiviranih aretacijah in zatiranju svobodnih medijev.

Kje je resnica? Najverjetneje se, kot običajno, skriva nekje v sredini. Namreč, revolucionarne poskuse v Venezueli (pa tudi v Nikaragvi, Boliviji in Hondurasu) znanost preučuje skozi prizmo individualizma, liberalnih konceptov in kapitalizma. Večina kritikov je ob Chavezovih nacionalizacijah vpila, da gre za diktatorski režim.

---

¹ Milton Friedman je bil ameriški ekonomist in velik zagovornik svobodnega trga in minimalne države. Ugledni tednik *The Economist* ga je razglasil za najvplivnejšega ekonomista druge polovice 20. stoletja. Njegove ideje javno zagovarja tudi sedanji prvi človek ameriške centralne banke Ben Bernanke.

Po vojaškem udaru leta 1975, ki je v Čilu strmoglavil vlado socialistično usmerjenega Salvadorja Allendeja, je oblast prevzel Augusto Pinochet, ki je z vojsko vladal do 90. let. Friedman je v tem času večkrat obiskal Čile in Pinochetu svetoval pri oblikovanju ekonomskih politik.

Jasno, po logiki liberalnega kapitalizma, je bila z razlastitvami kršena pravica do lastnine, to pa velja za enega največjih grehov liberalnega kapitalizma. Kritiki in mediji običajno iz svojih tekstov izpustijo vzroke (tudi zgodovinske) za razlastitev, poskuse vzpostavljanja kolektivne lastnine pa mimogrede označijo za nekaj, s čimer so »normalne« države opravile v preteklem stoletju. Če torej povzamemo (tudi sodeč po opisanem primeru): s proučevanjem bolivarijanske² revolucije in vrednotenjem njenih uspehov ali neuspehov imamo lahko problem, saj jo vrednotimo skozi prizmo liberalnega kapitalizma. V pričujočem delu bomo zato skušali seči preko tega diskurza in predstaviti tudi zgodovinske okoliščine, ki so pripeljale do razlastitev.

Vprašanja participativne demokracije pa se ne lotevamo samo zato, ker so se v Latinski Ameriki pojavile težnje v smeri večje udeležbe ljudi pri odločanju. To vprašanje je namreč precej aktualno tudi danes, v času, ko se svetovno gospodarstvo pobira po veliki gospodarski krizi. Namreč: v določeni meri se je v slepi ulici znašel liberalni kapitalizem, še več, v določeni meri se je v slepi ulici znašel tudi celoten koncept demokracije, kot ga poznamo danes. Participacija je namreč že vse od nastanka predstavniške demokracije bolj kot ne zreducirana na udeležbo na volitvah, v zadnjih letih pa se je tudi ta začela drastično zniževati. Vprašanje torej je, ali ima tak sistem sploh še legitimnost?

Skozi pregled prispevkov avtorjev teorij o demokraciji in skozi primere iz Latinske Amerike bomo torej skušali poiskati tudi odgovor na vprašanje, ali se je zgodovina res končala in ali je liberalni kapitalizem res zmagovalec³. Ali se je razvoj demokracije res končal in kje so morebitne nove poti razvoja? Če ima večina subjektov neke države občutek, da njihov glas ni slišan ali upoštevan, imamo najbrž problem in potemtakem še nismo prišli do ustroja demokracije, ki bi ustrezal večini, če že ne vsem.

---

² Chavez sam svojo vladavino označuje kot bolivarijanizem oziroma socializem 21. stoletja. Sistem nosi ime po Simonu Bolivarju, venezuelskem revolucionarju in borcu proti španski okupaciji. Večina severnih latinskoameriških držav je razglasila neodvisnost na krilih njegovega gibanja. Chavezov bolivarjanizem skuša zgraditi množično ljudsko gibanje, zavzema se za državno lastništvo podjetij, enakomerno porazdelitev dobrin in participativno demokracijo.

³ Takšno tezo je namreč v začetku 90. let postavil ameriški politolog in ekonomist Francis Fukuyama. V svojem delu *The End of History and the Last Man* je po padcu berlinskega zidu zapisal: »Priče smo, ne le koncu hladne vojne in določenega obdobja povojne zgodovine, temveč koncu zgodovine kot take. Prišli smo do točke, kjer se konča človeška ideološka evolucija, Zahodna liberalna demokracija pa se univerzalizira kot končna oblika človeške vlade (Fukuyama 1992).

V pričujočem diplomskem delu bomo najprej skušali orisati razvoj misli o participativni demokraciji in pregledati koncepte, ki jo omenjajo. Zanimiva je predpostavka Karla Marxa, v kontekstu boja za njegovo predstavo idealnega družbenega sistema. Marx je bil konsistenten kritik hierarhije, centralizirane avtoritete in vseh oblik podrobnega načrtovanja. Tako je zapisal: Če boj ni organiziran demokratično, s strukturo komune ali svetov, bo ranljiv za odločitve, ki jih lahko izkoristijo nove oblike despotske oblasti. Cilj – popolnoma demokratično življenje – zahteva demokratično organizirano gibanje v boju proti kapitalu in državi. Boj za socializem in komunizem mora vsebovati oblikovanje množičnega gibanja – neodvisnega od kvarnega vpliva buržoaznega državnega aparata – ki naj kljubuje vsem oblikam etablirane oblasti (Held 1989, 133). Na tem bomo bržkone lahko gradili tudi kritiko vzpostavljanja množičnega ljudskega gibanja s strani države v Venezueli.

V drugem delu diplomskega dela pa bomo pregledali kako uvajanje participativne demokracije izgleda v praksi. To bomo storili na primerih iz Mehike, Venezuele in Argentine, in sicer bomo soočili dva koncepta organizacije: od spodaj navzgor in v obratni smeri. Poskusili bomo torej ugotoviti, ali drži teza Carole Pateman, da je mogoče prekiniti pozitivno povezanost med apatijo in občutkom majhne politične učinkovitosti ter nizkim družbenoekonomskim položajem, ki je značilna za večino liberalnih demokracij, če postane demokracija pomembna v vsakdanjem življenju ljudi (Pateman 1970, 104).

2 Metodološko-teoretski okvir

2.1 Namen in cilj proučevanja

Rdeča nit diplomskega dela bo torej vprašanje participativne demokracije v luči aktualnih dogodkov. Kot že rečeno, tu ne gre le za pojave novega tipa voditeljev v Latinski Ameriki, temveč tudi za vse bolj izključujoče prakse pri odločanju v Zahodnem svetu. V prvem delu bomo razdelali koncept participativne demokracije, ga skušali podrobneje opredeliti in pregledati, kako so se skozi čas tega pojma lotevali različni avtorji. Sprehodili se bomo od koncepta atenske demokracije in njihovega pojmovanja participacije, skozi ideje nove levice do Boaventure de Sousa Santosa in njegove ideje o depolarizirani pluralnosti.

V drugem delu diplomske naloge bomo soočili tri koncepte participativne demokracije iz Latinske Amerike. Pregledali bomo, kako delujejo sveti sovesk (*Consejos Comunales*) v Venezueli pod Hugom Chavezom, kako demokracija deluje (oziroma je delovala) v argentinskih tovarnah, ki so jih zasedli delavci, obravnavali pa bomo tudi primer mehiških Zapatistov. Soočili bomo torej dva različna koncepta: pri prvem gre za t.i. zaukazano in s finančnimi sredstvi motivirano participacijo, pri drugem za participacijo, ki se je rodila iz nuje.

2.2 Metode dela

V diplomskem delu bom uporabil naslednje metode raziskovanja: zbiranje virov, analiza in interpretacija sekundarnih virov, analiza internetnih virov, zgodovinska analiza, primerjalna analiza in deskriptivna metoda. Med sekundarnimi viri bodo pomemben vir podatkov pomenile znanstvene monografije, eseji in članki. Med metodami bo v ospredju predvsem deskriptivna analiza, analiza primerov (case study) in teoretični pristop do vprašanj, ki sicer izvirajo iz prakse. Pri spoznavanju tematike so mi bili v veliko pomoč tudi številni razgovori s poznavalci proučevanega področja.

Seveda je potrebno izpostaviti določene prednosti in slabosti predvsem pri analizi primarnih in sekundarnih virov. Predvsem o participativnih praksah v Venezueli, Mehiki in Argentini še ni bilo veliko napisanega, saj gre za relativno mlade procese, ki so še v teku. V pričujočem delu se bom kljub temu zanesel na objavljene refleksije omenjenih primerov, internetne vire ter članke in komentarje političnih razmer iz obeh držav. Prednost izbora takšne metode je zagotovo kompaktnost gradiva ter lažje in hitrejše raziskovanje. Na drugi strani pa se pojavlja dvom, ali vsej literaturi sploh lahko zaupamo, predvsem zaradi ideološkega boja, ki poteka na tem področju. Zato bom skušal vso literaturo obravnavati tudi s kritično distanco.

2.3 Raziskovalno vprašanje

V pričujočem diplomskem delu se bom ukvarjal z raziskovalnim vprašanjem, oziroma poskušal potrditi/ovreči tezo, da je mogoče prekiniti pozitivno povezanost med apatijo in občutkom majhne politične učinkovitosti ter nizkim družbenoekonomskim položajem, ki je značilna za večino liberalnih demokracij, če postane demokracija pomembna v vsakdanjem življenju ljudi. To tezo bom preverjal na treh praktičnih primerih, in sicer primeru oblikovanja institucij participativne demokracije v Venezueli in na primeru samoorganiziranja in vodenja tovarn v Argentini. Gre za samoorganizirane delavce, ki so argentinski fenomen in so se pojavili v sredini 90. let. Posvetil se bom tudi organiziranju mehiških Zapatistov.

Ker teh pojavov ni mogoče obravnavati izven konteksta, bom predstavil tudi zgodovinski pogled na nekatere ključne mejnike v zgodovini omenjenih treh držav. Glede na primere bom tudi poskušal predstaviti dva koncepta organiziranja, in sicer organiziranja, ki se rojeva od spodaj navzgor in drugega, ki je voden s strani politične elite oziroma države. Če poenostavimo, gre za razliko med upori, ki jim je cilj prevzem oblasti in upori, ki se temu odpovejo v imenu skupnega dobrega.

3 Politična participacija

Vprašanje participacije je bilo vedno osrednje vprašanje politike in demokracije. Že od časov atenske demokracije se vse vrtilo okoli participacije. S tem vprašanjem se ukvarjajo pravzaprav vsi avtorji teorij demokracije, saj gre za središčno vprašanje vsakega tipa demokracije. Z njim so se, kot že rečeno, ukvarjali Grki, kasneje Rousseau, Marx, natančneje pa teoretiki nove levice. Participacije ne gre zamenjevati ali enačiti z neposredno, denimo atensko demokracijo (čeprav gre za podobno stvar). Ni namreč zreducirana zgolj na glasovanje in dviganje rok, temveč je pod tem pojmom, če poenostavimo, mišljeno, da subjekti aktivno soustvarjajo relevantna vprašanja, oblikujejo odgovore nanje in na koncu poskrbijo tudi za rešitev določenega problema.

Po Sartoriju (1987, 113) je participacija zavestno, hoteno osebno sodelovanje in ne le bolj ali manj nehoteno, naključno in neprostovoljno udeleževanje v političnih aktivnostih. Participacija je torej nasprotna ideji mobilizacije.

Na vprašanje, kaj torej je participacija, je odgovor teoretikov razmeroma enoten: politično participacijo so opredelili kot vključenost posameznika v politični sistem na različnih ravneh dejavnosti, segajočih od popolnega nezanimanja do zasedanja politične funkcije. V pojmovanju, ki je nekoliko ožje, pa ta izraz zajema tiste državljane, katerih cilj je vplivati na politični proces (Della Porta 2003, 64). Politična participacija tako zajema izjemno širok spekter ravnanj – od volitev do aktivnega delovanja v neki stranki, razprav o politiki in ustvarjanja organiziranega pritiska.

Problem sodobnih družb je, kot ugotavlja več različnih avtorjev, relativno nizka stopnja participacije. Della Porta (2003, 66) navaja študijo Lesterja Milbratha, ki ugotavlja, da je v politiki pogosto dejavnih okoli sedem odstotkov državljanov, 60 odstotkov jih aktualne zadeve bolj ali manj samo spremlja, tretjina pa je popolnoma »otopelih«, ki jih politika in z njo povezana vprašanja sploh ne zanimajo.

Zakaj je tako, deloma odgovarjajo avtorji nove levice: v začetku vzpostavljajo dvom v idejo liberalcev, da so posamezniki v sodobnih in liberalnih družbah svobodni in enaki. Carole Pateman trdi, da razredne, spolne in rasne neenakosti bistveno zmanjšujejo mero, do katere lahko legitimno trdimo, da so posamezniki svobodni in enaki. Neenakost v

družbi tako povezuje s stopnjo participacije – hirerahija politične in hirerarhija družbenoekonomske slojevitosti sta neposredno povezani. Patemanova sicer v središču svojih del postavlja prav participacijo in trdi, da so moderni teoretiki pozabili na njeno vlogo v demokraciji (Pateman 1970, 111). Kot pravi, participativna demokracija spodbuja človeški razvoj, krepi občutek za politično učinkovitost, zmanjšuje občutek odtujenosti od centrov moči, neguje skrb za kolektivne probleme in prispeva k oblikovanju aktivnih in zavednih državljanov, ki so se sposobni ostreje zavzemati za vladne zadeve. Podrobneje bomo o prispevku Patemanove k teorijam participativne demokracije pisali malce pozneje.

Avtorji sicer ločujejo med konvencionalnimi in nekonvencionalnimi oblikami politične participacije. Porast slednjih avtorji opazijo v sedemdesetih letih, gre pa za oblike participacije kot so pisma bralcev, zasedanje stavb, podpisovanje peticij, udeležba na protestih, itd. (Della Porta 2003, 69). Tovrstne oblike participacije lahko razumemo predvsem kot odsotnost kanalov za konvencionalno participiranje, predvsem med bolj izključenimi družbenimi sloji.

4 Participativna demokracija skozi čas

Participativna demokracija temelji na konceptu politične participacije – torej na doslednem razumevanju politične participacije kot hotenem sodelovanju ljudi pri odločanju o skupnih zadevah (Sartori 1987, 113). V tem poglavju bomo skušali pregledati razvoj misli o participativni demokraciji. Gre za široko in obsežno področje, ki zahteva lastno študijo, zato bo pregled parcialen.

Vprašanje participacije je bilo vedno osrednje vprašanje politike in demokracije. Kot ideal se pogosto postavlja atenska demokracija – v odločanje o javnih vprašanjih so bili namreč vključeni vsi (odrasli moški z atenskim poreklom), o zadevah se je odločalo z glasovanjem, a vendarle tudi s konsenzom. Takšen način politične ureditve je Atencem omogočala predvsem relativna majhnost mestnih držav – polisov, kar je pomembna ugotovitev tudi za naše raziskovanje.

Razvoj demokracije v Atenah je predstavljal in še vedno predstavlja osrednji vir navdiha moderne politične misli. Njeni politični ideali (enakost med državljani, svoboda, spoštovanje zakonitosti in pravice) so ves čas oblikovali politično mišljenje na Zahodu (Held 1989, 25).

Najpomembnejši ideal atenske demokracije je neposredna demokracija, kjer je vladavina popolnoma v rokah ljudstva, izhaja iz ljudstva, o javnih zadevah pa odloča vse ljudstvo. Enak pomen ima tudi beseda demokracija (grško *demokratia*). *Demos* pomeni ljudstvo in *kratein* vladanje. Atenska demokracija je bila po Finleyu (1999, 20) neposredna, ne pa predstavniška, v dvojnem smislu: vrhovna skupščina je bila dostopna vsakemu državljanu in niso imeli nobene birokracije ali javnih služb. Vlada je bila torej ljudska v najbolj dobesednem smislu. Kljub temu, da o atenski demokraciji vselej govorimo kot o idealu demokratične ureditve, se je treba zavedati, da so bili iz odločanja in sodelovanja v javnih razpravah izločeni vsi, razen polnoletnih moških z atenskim poreklom.

Odločanje o javnih zadevah je potekalo dokaj preprosto, v okviru skupščine: na določen dan so se polnopravni državljani zbrali na griču, imenovanem *pniks*, in neposredno odločali o zadevah javnega značaja. Odločitve so sprejemali s preprostim večinskim

glasovanjem. Načelo vladanja je bilo torej načelo življenjske oblike: neposredna participacija. Sam postopek vladanja pa je temeljil na svobodnem in neomejenem diskurzu, ki ga je zagotavljala enaka pravica do govora v suvereni skupščini. Odločitve in zakoni so se sprejemali po načelu moči boljšega argumenta (Held 1989, 27).

Z vprašanjem participacije se je v moderni teoriji resneje ukvarjal tudi Karl Marx, in sicer v kontekstu boja za njegovo predstavo idealnega družbenega sistema. Kot konsistenten kritik hierarhije, centralizirane avtoritete in vseh oblik podrobnega načrtovanja je tako zapisal: Če boj ni organiziran demokratično, s strukturo komune ali svetov, bo ranljiv za odločitve, ki jih lahko izkoristijo nove oblike despotske oblasti. Cilj – popolnoma demokratično življenje – zahteva demokratično organizirano gibanje v boju proti kapitalu in državi. Boj za socializem in komunizem mora vsebovati oblikovanje množičnega gibanja – neodvisnega od kvarnega vpliva buržoaznega državnega aparata – ki naj kljubuje vsem oblikam etablirane oblasti (Held 1989, 133).

Teh nekaj povedi je precej aktualnih tudi danes, še več, vsebujejo celo napotke, kako naj bi izgledala sodobna, participativna, družbena gibanja oziroma enote participativne demokracije. Bistveno pri tem je, da boj ali upor nikakor ne moreta in ne smeta biti organizirana od »zgoraj«, temveč je za uspeh ključna organizacija v obratni smeri.

Marxov ideal je brezdržavna družba, v kateri se vladanje in politika v vseh oblikah umakneta samoregulaciji, vse javne zadeve so vodene kolektivno, o javnih vprašanjih pa se odloča s konsenzom. Primer tovrstnega organiziranja poznamo iz Argentine. Gre za organiziranje na podlagi teh načel na mikroravni, in sicer je do njega prišlo ob zasedbah tovarn s strani delavcev leta 2001. Ta pojav bomo podrobneje razčlenili nekoliko kasneje.

Marx je bil prepričan, da demokratična vladavina v kapitalistični družbi ni mogoča; ob omejitvah, ki jih vsiljujejo kapitalistični produkcijski odnosi, ni mogoče uresničiti demokratične regulacije življenja. Menil je, da je nujno preoblikovati samo osnovo družbe, da bi ustvarili možnost demokratične politike. In kako naj bi po Marxu izgledala postkapitalistična država? Prevladala bi splošna volja ljudstva, in sicer na način, da bi (a.) najmanjše skupnosti bi upravljale svoje zadeve, (b.) volile delegate v večje administrativne enote (okraje, mesta), te pa bi (c.) volile kandidate za še večja administrativna področja (nacionalno delegacijo). Ta ureditev je znana kot piramidalna

struktura neposredne/participativne demokracije – vse delegate je namreč mogoče odpoklicati, vezani so na navodila svojih volivcev in organizirani v piramido neposredno izvoljenih komitejev. Marx je bil namreč mnenja, da parlamenti ustvarijo nesprejemljive pregrade med vladanimi in njihovimi predstavniki (Held 1989, 130). Na tem mestu lahko opazimo, da je Marx na nek način skušal obuditi dediščino grške demokracije.

Bistvene značilnosti takšne ureditve lahko strnemo v štiri točke:

- Vladanje in politika se v vseh oblikah umakneta samoregulaciji.
- Vse javne zadeve so vodene kolektivno.
- Odloča se po načelu konsenza.
- Distribucija preostalih administrativnih nalog poteka po načelu rotacije ali elekcije.

S konceptom participativne demokracije so se v sedemdesetih letih znova aktivneje spopadli avtorji t.i. nove levice⁴. Kar je prepoznano kot vsem skupno, je ugotovitev, da participacija na volitvah ni resnična participacija, niti pravilen način participacije. Sartori (1987, 113) participativno demokracijo opredeli kot model demokracije, ki ni predstavniška, referendumsko ali neposredna, temveč nekakšna kombinacija vseh.

Na tem mestu velja izpostaviti stališče, ki ga je Sartori zavzel proti referendumom kot obliki participacije, oziroma orodju participativne demokracije. Njegove teze in utemeljitve so pomembne zaradi praktičnih primerov iz Latinske Amerike, ki jih bomo obravnavali v nadaljevanju.

Referendumska demokracija je model demokracije, v katerem *demos* (ljudstvo) neposredno odloča o nekaterih vprašanjih, vendar ne na način, da bi se zbral skupaj. Odločanje poteka diskretno, skozi instrument referenduma. Referendumska demokracija je oblika neposredne demokracije le v tem, da odpravi posrednike pri odločanju. Hkrati

---

⁴ Nova levica je nastala kot odgovor na pojav nove desnice, participativni model demokracije pa kot odgovor na liberalni model legalne demokracije. Nova levica je nastala predvsem kot rezultat političnih prerivanj v 60. letih, notranjih razprav na levici in nezadovoljstva z dediščino liberalne in marksistične politične teorije. Tako kot novo desnico tudi novo levico konstituira ideje Rousseauja, anarhistov in marksistov (Held 1989, 241).

pa izgubi tudi drugo značilnost neposredne demokracije, to je neposrednost odnosov. Gre torej za neposredno demokracijo izoliranih, diskretnih posameznikov in ne sodelujočih participantov. Udeleženec referendumu je enak udeležencu volitev: odloča se sam, v samoti, brez participativne razprave. Vsekakor razprava o referendumskih vprašanjih poteka v medijih in na televiziji, toda običajni volivec ostane pasivni poslušalec, ki niti minimalno ne prispeva v javni razpravi. Drugo, morda še pomembnejše vprašanje je: kdo postavlja referendumski vprašanja in na kakšen način (Sartori 1987, 112). Avtor tu najverjetneje cilja na dejstvo, da referendumskih vprašanj nikoli ne oblikuje participativna javnost, temveč politična elita, ali druge interesno usmerjene družbene skupine. Pri referendumu gre tako za odločanje med vnaprej pripravljenimi in znanimi predlogi, javnost (subjekti) pa sodeluje samo v zadnji fazi, torej pri potrjevanju ali zavračanju predlogov, nimajo pa nobenega vpliva na njihovo oblikovanje. Poenostavljeno – politična (ali družbena) elita glede določenega vprašanja sproži navidezno javno razpravo, omogoči odločanje prek referendumu in na koncu to predstavi kot voljo ljudstva. Sartori hkrati opozarja, da gre pri referendumu za vzpostavljanje mehanizma večinskega odločanja, ki popolnoma izključuje mnenje manjšine.

Avtorji, ki so se ukvarjali z modelom participativne demokracije, so v 20. stoletju na nek način obudili ideale grške neposredne demokracije, vendar pa teh dveh modelov vseeno ne moremo enačiti. Participativna demokracija je namreč v moderni dobi razumljena kot neposredna v smislu, da so vsi subjekti aktivno in po svojih močeh ter zmožnostih udeleženi pri oblikovanju in sprejemanju vseh pomembnih odločitev.

Izpostavili smo že, da je participacija zavestno, hoteno osebno sodelovanje in ne le bolj ali manj nehoteno, naključno in neprostovoljno udeleževanje v političnih aktivnostih. Problem, ki so ga izpostavili moderni teoretiki participativne demokracije, pa so pogoji za zagotavljanje participacije ter možnosti za sodelovanje posameznika v posamezni debati. Sartori (1987, 113) ugotavlja, da je učinkovitost participacije neposredno povezana s številom participantov. Namreč: v skupini petih je delež vsakega participanta petinski, v skupini petdesetih pa petdesetinski in tako dalje. Z rastjo skupine se tako zmanjšuje vloga vsakega posameznega subjekta v skupini.

Sartori na tem mestu ponudi določeno rešitev, v obliki mikrodemokracij in participacije kot njihove bistvene sestavine. Te t.i. mikrodemokracije naj bi zagotavljale infrastrukturo za t.i. superstrukturo⁵, oziroma demokratično politiko. Če s participacijo mislimo resno, potem je jasno, da je participiranje smiselno, avtentično in resnično samo v manjših skupinah. Participativno demokracijo morajo tako nujno graditi majhne in intenzivne skupine. Pomembno je, da so skupine dovolj majhne, da vsem udeležencem omogočajo optimalno količino participacije. Skupina mora biti močno povezana, saj le na ta način delo v njej lahko poteka trajno (Sartori 1987, 114). Avtor se na tem mestu sicer vpraša, ali ne gre tu le za ustvarjanje neke nove vrste elitizma sodelujočih, napram tistim (večini), ki še vedno stojijo ob strani, so apatični in ne kažejo zanimanja za oblikovanje in sprejemanje odločitev⁶.

Zagovorniki participativne demokracije sicer navajajo dva ugovora predstavniki demokraciji (Budge 1996, 1). Ko državljani enkrat izvolijo predstavnike in ti oblikujejo vlado, skozi celoten mandat vlade nimajo skoraj nikakršnega vpliva več na oblikovanje in sprejemanje odločitev, ki se jih tičejo. V času mandata določene vladne koalicije pogosto prihaja do sprememb koalicije oziroma vlade. Pogosto so te takšne, ki jim volivci niso namenili svojih glasov (denimo več nasprotujočih si strank). S tem pridemo do položaja, ko vladajo tisti, ki za vladanje sploh niso prejeli zadostne in potrebne podpore volivcev; 2. Tudi, če vlada do konca odsluži svoj mandat, pa morajo volivci pogosto odločati (sploh v večinskem volilnem sistemu) med dvema nasprotnima opcijama. Problem takšnega načina volitev je izguba glasov, oziroma dejstvo, da so glasovi volivcev, ki so svoj glas namenili poraženi strani, zanemarjeni. Budge s tem ne poziva k odpravi predstavniki demokracije in parlamentarnega sistema, meni pa, da je obstoječi sistem potrebno demokratizirati v smeri večje neposrednosti in širšega obsega participacije javnosti pri sprejemanju in oblikovanju odločitev. Takšno ureditev vidi na način, da bi volivci, namesto odločanja o tem, kateremu kandidatu ali stranki bodo dali svoj glas, odločali o podpori določenim konkretnim predlogom. Idealno bi bilo, če bi

---

⁵ Po Marxu strukturo vsake družbe sestavljajo ravni in instance, ki jih artikulira infrastruktura ali ekonomska baza (enotnost produktivnih sil in produkcijskih razmerij) in superstruktura oziroma nadgradnja, ki ima dve ravni; pravnopolitično (pravo in država) ter ideologijo (religiozno, moralno, ekonomsko, itd.).

⁶ Kako so se tega problema (predvsem motivacije za sodelovanje v participativnih skupinah) lotili v Venezueli, bomo pojasnili nekaj poglavij kasneje.

javnost sodelovala že pri pripravi predlogov in v vseh fazah razprave o njihovem oblikovanju (Budge 1996).

David Held je osnovni model participativne demokracije predstavil v delu *Modeli demokracije*. Pri tem se je oprl predvsem na tri avtorje t.i. nove levice, in sicer Carole Pateman, Nicosia Poulantzasa in Crawforda Brougha MacPhersona. Held participativno družbo opredeli kot družbo, ki pozna pomembnost politične učinkovitosti, neguje skrb za kolektivne probleme in prispeva k oblikovanju dobro obveščenih državljanov, ki so se zmožni trajno zanimati za proces vladanja. Bistvena značilnost modela participativne demokracije pa je neposredna participacija državljanov v urejanju ključnih družbenih institucij, vključno z delovnim mestom in lokalno skupnostjo. Druga ključna lastnost oziroma pogoj za participativno demokracijo pa je reorganizacija strankarskega sistema z vpeljavo neposredne odgovornosti strankarskih uradnikov do članstva (Held 1989, 249).

Ponovno raziskovanje v smeri participativne demokracije je spodbudil predvsem dvom predstavnikov nove levice v idejo, da so posamezniki v sodobnih liberalnih demokracijah svobodni in enaki. Patemanova postavi tezo, da je svoboden in enak posameznik oseba, ki jo je v praksi mogoče najti veliko redkeje, kot domneva liberalna teorija (Pateman v Held 1989, 241). Ena od ključnih dilem Patemanove se glasi: Ali obstoječa razmerja med moškimi in ženskami, črnimi in belimi, med delavskimi srednjimi in zgornjimi razredi ter med različnimi etničnimi skupinami omogočajo dejansko uresničevanje formalno priznanih pravic. Formalni obstoj določenih pravic namreč ni veliko vreden, če jih ni mogoče resnično uživati. Jasno namreč je, da razredne, spolne in rasne neenakosti bistveno zmanjšujejo mero, do katere lahko legitimno trdimo, da so posamezniki svobodni in enaki. Za Patemanovo je problematično tudi dejstvo, da civilna družba in država nista jasno ločeni. Po njeni oceni je država neizogibno vpletena v ohranjanje in reprodukcijo neenakosti vsakdanjega življenja. Če država ni neposredno ločena od družbe, potem je jasno, da državljanji ne bodo obravnavani kot svobodni in enaki. In če sta javno in zasebno na zapletene načine prepletena, potem bodo volitve vedno nezadostni mehanizmi za zagotavljanje odgovornosti sil, ki so vključene v proces vladanja. Vprašanje torej je, kakšno obliko naj bi privzelo demokratično preverjanje in kakšen naj bo doseg demokratičnega odločanja (Held 1989, 242).

Za naše raziskovanje je pomembna predvsem ugotovitev Nicosia Poulantzasa, ki za razvoj stalinizma v Rusiji okrevi probleme Marxove in Leninove misli in prakse. Kot pravi, je zmotno njuno prepričanje, da je institucije predstavniške demokracije mogoče preprosto odpraviti z demokratičnimi organizacijami demokracije navadnih ljudi (Poulantzas v Held 1989, 243). Tu že lahko potegnemo prve vzporednice s Chavezovo Venezuelo, kjer praktično dnevno vznikajo manjše organizacije pod pokroviteljstvom države. Podrobneje bomo ta ustroj razložili v enem od prihodnjih poglavij.

Poulantzas ocenjuje, da je socialdemokratska politika privedla do razbohotenja države, ki pa je pripomoglo k relativno nepomembnim premikom v družbenih in ekonomskih strukturah. Temu ustrezno pa se je razrasla tudi velikost in moč države in tako spodkopala vizijo demokratične politike⁷. Avtor tu poudarja dve vrsti sprememb za korak proti participativni demokraciji: državo je potrebno demokratizirati z večjim odpiranjem in z večjo odgovornostjo parlamenta, državnih birokracij in političnih strank, medtem ko morajo nove oblike boja na lokalni ravni (s politikami, ki so utemeljene v tovarni, ženskem gibanju, ekoloških skupinah) zagotavljati, da sta tako družba kot država demokratizirani, torej podvrženi postopkom, ki zagotavljajo odgovornost (Poulantzas v Held 1989, 243).

Tako Poulantzas kot MacPherson se sicer sprašujeta, ali je v gosto naseljenih kompleksnih družbah mogoče razmišljati o razširjanju področja demokracije z občasnega vključevanja v volitve na sodelovanje v odločanju o vseh področjih življenja. Usklajevanje velikih skupnosti namreč predstavlja precejšen problem. Težko si je zamisliti kakršenkoli politični sistem, v katerem bi bili lahko vsi državljani vključeni v neposredno razpravljanje v tistem trenutku, ko se pojavi kakšno javno vprašanje. MacPherson tako zagovarja transformacijo, temelječo na sistemu, ki kombinira rivalske stranke in organizacije neposredne demokracije. Kajti kolikor daleč seže pogled, bodo zmeraj obstajala vprašanja in bistvene razlike v interesih, okoli katerih se bodo lahko oblikovale stranke, samo tekmovanje med političnimi strankami pa zagotavlja minimum odzivanja tistih v vladi ljudem na vseh spodnjih nivojih (MacPherson v Held 1989, 244).

---

⁷ Z razbohotenjem in razraščanjem velikosti in moči države je Poulantzas meril predvsem na birokracijo.

Ključni temelj participativne demokracije je nova levica videla tudi v političnih strankah. Ta temelj bi bil ustvarjen, če bi se stranke demokratizirale v skladu z načeli in postopki neposredne demokracije in če bi stranke nato delovale znotraj parlamentarne strukture, ki bi jo dopolnjevale ali nadzorovale popolnoma samoupravne (self-managed) organizacije na delovnem mestu in v lokalni skupnosti. Strankarski sistem je hkrati treba reorganizirati v smeri manjše hierarhičnosti, ključna pa mora biti odgovornost vodij do članov organizacij, ki jih predstavljajo (Held 1989, 244).

Po vsem doslej zapisanem je povsem na mestu vprašanje, ali bi s spremembo političnih strank, modifikacijo političnih sistemov in omogočanju javnega prostora za participacijo, res spodbudili subjekte, da aktivno sodelujejo pri oblikovanju in sprejemanju odločitev? Nikakor ne gre pozabiti na izsledke raziskav ameriških raziskovalcev, ki so ugotavljali, da je dobra tretjina ljudi zgolj opazovalcev, politično aktivnih pa je manj kot deset odstotkov (Della Porta 2003, 66). Ali bi torej s sistemskimi spremembami – sploh v današnjem okolju, ko prostega časa praktično ni – lahko spodbudili participacijo? In pa seveda, kako ljudi motivirati, da bodo sodelovali pri sprejemanju in oblikovanju odločitev. Gre namreč za nekaj, povsem novega: preseči je potrebno vzorce, ki so v veljavi že vsaj nekaj tisoč let. Kako to storiti?

V določeni meri skuša na to vprašanje odgovoriti Patemanova (med drugim tudi s primeri delavskega samoupravljanja v Jugoslaviji⁸), ki trdi, da je mogoče prekiniti pozitivno povezanost med apatijo in občutkom majhne politične učinkovitosti ter nizkim družbenoekonomskim položajem, ki je značilna za večino liberalnih demokracij, če postane demokracija pomembna v vsakdanjem življenju ljudi. To pomeni, če se področje demokratične kontrole razširi v tiste ključne institucije, v katerih večina ljudi preživi svoje življenje (Pateman v Held 1989, 245).

Na tej točki njeno razmišljanje nadgradi Held in pravi: Če ljudje poznajo obstoječe možnosti za učinkovito participacijo v odločanju, bodo verjetno mislili, da je participacija vredna njihovega truda, poleg tega pa bodo verjetno menili, da morajo biti kolektivne odločitve obvezujoče. Če pa so ljudje, nasprotno, sistematično marginalizirani in slabo predstavljeni, bodo verjetno mislili, da bodo njihovi pogledi in

---

⁸ C. Pateman delavskemu samoupravljanju v Jugoslaviji in z njim povezanim praksam participativne demokracije namenja celotno poglavje v *Participation and Democratic Theory* (1970).

preferance le redko resno obravnavani, le redko vrednoteni enako kot pogledi in preferance drugih ali ocenjevani v poštem in pravičnem postopku. Zato bodo najbrž našli več razlogov za participacijo v procesu odločanja, ki zadeva njihova življenja (Held 1989, 245).

Patemanova, Poulantzas in MacPherson tako ne menijo, da je institucije neposredne demokracije mogoče vpeljati na vsa politična in ekonomska področja, institucije predstavniške demokracije pa odstraniti, zaradi česar bi jim lahko očitali, da so premalo radikalni. Patemanova ugotavlja, da so oblike neposredne demokracije pomembne na krajih kot je delovno mesto, vseeno pa trdi, da ne gre pričakovati, da bo vloga državljana v nacionalnih politikah, pri kakršnih so vztrajali teoretiki rivalskega elitizma, skrajno omejena.

Held sicer kot pomanjkljivost vseh treh ključnih avtorjev nove levice šteje dejstvo, da jim ni uspelo najti odgovorov na vprašanja, kot so, kako dejansko organizirati ekonomijo in jo povezati s političnimi aparati, kako kombinirati institucije demokracije, kako nadzirati doseg in moč administrativnih organizacij, kako naj tisti, ki ne želijo sodelovati v političnem sistemu, pač ne sodelujejo, ali kako obravnavati probleme, ki jih postavlja mednarodni sistem držav, ki se nenehno spreminja. Avtorjem hkrati očita, da prezrejo vprašanje, kako bi bilo njihov model mogoče uresničiti in kako bi se lahko odzvali tisti, ki bi bili zaradi njegove aplikacije v nekaterih ozirih na slabšem⁹. Najpomembnejša slabost omenjenih avtorjev pa je po mnenju Helda domneva, da hočejo ljudje na splošno razširiti področje nadzora nad svojimi življenji. Kaj pa, če tega nočejo? Kaj pa, če v resnici nočejo sodelovati v upravljanju družbenih in ekonomskih zadev? Kaj pa, če ne želijo postati bitja demokratičnega uma? In kaj, če uporabijo demokratično oblast nedemokratično – da bi omejili ali uničili demokracijo? (Held 1989, 247)

Nekakšen zaključek, ki delno odgovarja tudi na Heldove dileme in pomisleke, lahko zapišemo sami. In sicer, da je neposredna oziroma participativna demokracija možna v manjših skupnostih, v katerih se tudi lahko izvaja. Če poenostavimo, tovrstne male tvorbe bi si lahko predstavljali kot hišne svete v posameznih stanovanjskih objektih.

---

⁹ Na to vprašanje bomo skušali odgovoriti sami, sklepajoč iz primerov participativnih praks iz Latinske Amerike.

Stanovalci prepoznajo probleme njihovega bloka, predlagajo rešitve in na koncu o določeni rešitvi glasujejo, oziroma skušajo glede nje doseči konsenz. Če bi v določen hišni svet pripeljali samo enega člana drugega hišnega sveta, bi se ravnotežje podrlo. Tega se namreč odločitve sveta neposredno ne dotikajo, zato za participacijo tudi ne bi bil dovolj motiviran. Konec koncev je tudi Sartori (1987) zapisal, da je participativna demokracija demokracija majhnih skupin.

Da bi model participativne demokracije lahko zaživel v praksi, mora biti izpolnjenih nekaj splošnih pogojev. Mnoge družbene skupine v predstavniki demokraciji niso pripuščene k odločanju, ker zaradi neugodne porazdelitve materialnih virov nimajo potrebne družbene moči, niti je ne morejo pridobiti. Da to spremenimo, je potrebno omejiti vpliv neodgovorne birokratske oblasti v javnem in zasebnem življenju na najmanjšo možno mero, ali pa jo celo izkoreniniti. Predpogoj delovanja participativne demokracije v sodobnih družbah je tudi odprt informacijski sistem, ki zagotavlja sprejemanje na informacijah temelječih odločitev. Pri tem mora biti povsem samoumevno, da morajo vsi državljani imeti prost dostop do informacij, ki jih potrebujejo v procesih odločanja. Held med pogoje doda tudi zahtevo po ponovnem preverjanju predpisov o otroškem varstvu, tako, da bodo lahko imele ženske tako kot moški možnost participacije (Held 1989, 249).

Pet predpogojev/kriterijev za ustvarjanje sistema kolektivnega odločanja, ki omogoča široko vključevanje državljanov v javne zadeve pa predstavi Robert Dahl. Po njegovem bi moral popolnoma demokratičen sistem izpolnjevati naslednje pogoje:

1. Enakost glasov: pravilo za določanje izidov mora enako upoštevati tudi izražene preference vsakega državljana glede na izid – to pomeni, da morajo biti glasovi med državljani enako porazdeljeni.
2. Učinkovita participacija: v procesu kolektivnega odločanja mora imeti vsak državljan primerno in enako možnost za izražanje preferenc glede končnega izida.
3. Razsvetljeno razumevanje: da bi lahko dosledno izražal(a) svoje preference, mora imeti vsak(a) državljan(ka) primerne in enake možnosti za odkrivanje in uveljavljanje svojih preferenc o zadevah, o katerih se odloča.

4. Končni nadzor demosa nad zadevami, o katerih se odloča: demos mora imeti izključno možnost odločati o tem, o katerih zadevah je treba odločati s procesom, ki zadosti prvim trem kriterijem, in o katerih ne.
5. Inkluzivnost: demos mora vključevati vse odrasle člane razen prehodnih in oseb, ki so dokazano umsko prizadete (Dahl 1985, 59-60).

5 Nova latinskoameriška levica in depolarizirana pluralnost

Padec Berlinskega zidu in razkroj sovjetskega imperija je pomenil tudi konec nekega določenega obdobja za Latinsko Ameriko. To je bil konec obdobja t.i. tradicionalne levice, ki sta ga zaznamovali uspešno izvedeni revoluciji na Kubi in v Nikaragvi. In čeprav se je denimo v Kolumbiji oborožen odpor nadaljeval (in se nadaljuje še danes), se je v 90. letih latinskoameriška levica obrnila stran od gverile in se začela udeleževati volitev. To je bilo obdobje, ko je prevladalo prepričanje, da je liberalni kapitalizem dosegel zgodovinsko zmago, celo levica je alternative iskala samo znotraj obstoječih kapitalističnih okvirjev. Vse to do leta 1994, ko so Zapatisti v Chiapasu začeli z vstajo. Odtlej po vsej Latinski Ameriki vznikajo nova družbena gibanja, ki skušajo – predvsem skozi neposredne in participativne prakse - radikalizirati obstoječe oblike demokracije. Različni analitiki in teoretiki ta pojav označujejo kot novo latinskoameriško levico (Barret in drugi 2008, 2). Skorajda ni države, kjer ne bi vznikala nova družbena gibanja – *piqueterosi* v Argentini, Zapatisti v Mehiki, *cocalerosi* v Boliviji, delavci brez zemlje v Braziliji, *hijos* v Gvatemali, itd.

De Sousa Santos nekako takole opiše razkroj in ponoven vznik levice: levica se je po padcu Sovjetske zveze dokončno znašla v krizi. Pojmi kot so revolucija, socializem, komunizem in reformizem so pristali na policah zgodovine in videli so jih lahko le še izbranci, za kar je kriva predvsem hegemonška narava neoliberalizma. V 90. letih pa je ta hegemonija začela slabeti. Njene prakse so namreč pospešile izključevanje in represijo. Na to je moral priti odgovor in ta odgovor predstavlja zapatistična vstaja leta 1994 (De Sousa Santos 2008b).

Vprašanje, ki se postavlja je, zakaj je kljub navidezni zmagi liberalnega kapitalizma prišlo do pojava novih gibanj, ki jih teoretiki uvrščajo med leva. Na primeru Argentine to razlaga Federico Schuster (2008), ki pravi, da je zaradi nezaposlenosti, privatizacij, fleksibilizacije trga dela, številnih bankrotov in množičnih migracij v velika mesta, prišlo do sesutja družbene baze sindikalnega organiziranja. Namesto tega se je pojavila masa nezaposlenih migranških delavcev, ki so skupaj, čeprav razpršeni, predstavljali

novi proletariat, ki je drugačen od proletariata, ki so ga desetletja skupaj držali sindikati (Schuster 2008).

Različni avtorji so prepoznali štiri glavne vzroke za pojav novih družbenih gibanj, oziroma nove latinskoameriške levice. Atilio Boron (2008) piše o štirih ključnih vzrokih: 1. V začetku 90. let so padle meje latinskoameriških gospodarstev, vanje so lažje začeli prihajati izdelki iz ZDA, Azije in Evrope. Na domača gospodarstva je imelo to pogubne učinke, kar se je pokazalo zlasti v Argentini in Mehiki; 2. Na ceste so stopile dotlej nevidne strukture – staroselci, brezposelni in drugi zatirani, ki so predstavljali novo politično silo, ki je zapolnila vakuum po zatonu sindikalnega organiziranja; 3. Nezmožnost političnih strank in politike nasploh, da bi upoštevala voljo ljudstva, je vodila v krizo legitimnosti in splošno nezadovoljstvo z obstoječimi političnimi strukturami; 4. Novo latinskoameriško levico je dokončno utrdila obuditev levice drugod po svetu, ki je sledila protestom v Seattlu leta 1999. Nastalo je svetovno gibanje proti neoliberalizmu (Boron 2008).

Ključni razliki med t.i. novo in staro levico sta dve: stara levica je bila teoretsko in strateško centralizirana, značilnost nove pa je pluralnost. Gradijo jo stranke, družbene mreže in gibanja, aktivisti, itd. Skupno jim je, da njihov cilj – v nasprotju s staro levico – ni več prevzem oblasti, temveč zavzemajo protistrankarsko in protidržavno pozicijo, ki temelji na družbenem upor, samoupravljanju in poglobljanju demokracije skozi participativne prakse (Barret in drugi 2008, 13). Primere takšnih skupnosti iz Mehike, Venezuele in Argentine bomo preučili v naslednjih poglavjih.

Na tem mestu se pojavi koncept depolarizirane pluralnosti, ki ga vpelje Santos. Gre za politično inovacijo (ali inovacijo na področju političnega), ki prek participacije seže onkraj običajnega polariziranja. Namesto polarizacije (na denimo levo in desno) dobimo množico mnenj in mnogoterosti, ki skupaj tvorijo novo družbeno realnost. Santos si to predstavlja nekako takole: Prisotnost konkretnih subjektov ne odstranjuje vprašanja abstraktnega subjekta, mu pa preprečuje, da bi v odločilnem smislu vplival na koncept razvoja kolektivne akcije. Slednja namreč nikoli ni proizvod abstraktnih subjektov (Santos 2008, 262).

Participacijo v takšnem prostoru Santos oriše s pomočjo štirih točk (nekakšnih zapovedi obnašanja):

1. Vsak participant se mora izogibati domnevam, da so edine pomembne in pravilne akcije tiste, ki jih izvaja on sam. V kontekstu izkoriščanja, izključevanja in represije je še posebej pomembno upoštevanje družbenih izkušenj zatiranih, izključenih in izkoriščanih.
2. Teoretični spori morajo vedno potekati v kontekstu akcije in z namenom, da se jih naredi bolj vidne in razumljive ter posledično bolj trdne.
3. Ker upor na abstraktni ravni ni mogoč, se kolektivne akcije vedno odvijajo na terenu in na podlagi konflikta, ki ga sprožijo zatirani. Uspeh teh akcij se meri z obsegom akcije.

Depolarizacijo je po Santosu mogoče doseči prek (1.) koncentracije produktivnih vprašanj; (2.) iskanja vključujoče organizacijske oblike; (3.) skozi intezifikacijo komunikacije (Santos 2008, 262).

6 Zapatizem kot referenčna točka upora od 'spodaj'

»La lucha es como un círculo. No hay comienzo ni fin«. (»Boj je podoben krogu. Nima začetka in nima konca«). Subcomandante Insurgente Marcos.

Če je danes za številne uporne skupine referenčna točka še vedno kubanska revolucija, pa lahko hkrati trdimo, da je zapatistična vstaja in organizacija postala referenčna točka za upore, ki segajo onkraj kapitalizma in prevladujočih liberalno kapitalističnih vzorcev. Cilj zapatistične vstaje nikakor ni prevzem oblasti, temveč borba za pravičnost, drugačno (avtonomno) organiziranje in enakopravnost.

Zadnikar (2004) njihovo vstajo opiše takole: Oborožena vstaja ljudstev Majev v Chiapasu na jugovzhodu Mehike, ki so organizirani v Zapatistično vojsko narodne osvoboditve (EZLN), je postavila na laž blodnje o koncu zgodovine, a je kmalu streznila tudi komunistične in druge avantgardistične nostalgike. EZLN ni bila gverila, ki bi morala destabilizirati državo tako, da se jo lahko zavzame z ljudsko vstajo, kot si je to zamislil Che. EZLN je indijanska kmečka vojska, ki ima svoj zgodovinski vzor v revolucijskih kmečkih vojskah Emiliana Zapate in Pancha Ville. Oblast jih ne zanima. Hočejo le, da tisti, ki vladajo, vladajo ubogljivo. EZLN ni avantgarda, zase nočejo ničesar, za vse pa vse (*Para nosotros nada, para todos todo!*) (Zadnikar v Holloway 2004, 202).

V čemu je torej fenomen zapatistične vstaje? Najbrž v tem, da ne gre za klasično željo po prilastitvi oblasti, temveč za željo po radikalni spremembi obstoječega. In najbrž v tem, da je šlo za vstajo in kasnejšo gradnjo avtonomnega šolstva, zdravstva in organiziranja, ki so se je lotili revni, nepismeni in zatirani staroselci. V tem je fascinacija, ki še vedno služi kot navdih številnim družbenopolitičnim gibanjem po vsem svetu. Ideja, da je to tista revolucija, ki lahko prelomi z liberalnim kapitalizmom je bržkone preambiciozna. Je pa zapatistični upor in predvsem njihova zmožnost (samo)organiziranja in samozadostnosti najbrž korak v pravo smer. Največji »čar« zapatizma pa je zagotovo dejstvo, da ne govori zgolj o tem, kaj želi doseči, temveč iz dneva v dan tudi gradi to, kar skuša doseči.

Širšega konteksta¹⁰ vstaje v Chiapasu se na tem mestu ne bomo podrobneje lotevali, bomo pa skušali raziskati ključne mehanizme zapatističnega samoorganiziranja, saj so ti relevantni za področje participativne demokracije, ki ga raziskujemo v tem delu. Tako nas bodo zanimale predvsem t.i. školjke¹¹ (*Caracoles*) oziroma zapatistične avtonomne skupnosti in njihov ustroj.

Že kmalu po vstaji januarja 1994 so Zapatisti ustanovili avtonomne občine (*consejos*), ki so jih imenovali *Aguascalientes* in so skoraj desetletje predstavljale središče političnega in kulturnega dogajanja v skupnostih (Burch 2003). Zapatisti v Šesti deklaraciji iz Lakadonskega pragozda pišejo, da si tega načina avtonomne vlade ni izmislila EZLN, temveč izhaja iz več stoletij staroselskega upora in pomeni samovlado skupnosti. Ali drugače, nihče od zunaj ne pride, da bi vladal, pač pa se ljudje sami med sabo odločijo, kdo vlada in kako in če je neposlušen, ga odstranijo, se pravi, če tisti, ki vlada, ne posluša ljudi, ga preženejo, izstopi iz oblasti in vstopi drugi (EZLN 2005, 19).

Kljub temu, pa so Zapatisti ugotovili, da avtonomne oblasti niso bile usklajene, nekatere so bile bolj napredne in so imele več podpore civilne družbe, druge pa so bile zapostavljene. Potrebno jih je bilo uskladiti. Drugi problem, ki so ga prepoznali in opisali v Šesti deklaraciji iz Lakadonskega pragozda je, da politična in vojaška komponenta EZLN ni demokratična. Razmerje, da je na vrhu vojska in »spodaj«

---

¹⁰ Zapatistična vojska narodne osvoboditve (Ejército Zapatista de Liberación Nacional EZLN) se je javno prvič predstavila januarja 1994, na dan, ko je v veljavo stopil sporazum NAFTA (North American Free Trade Agreement). Gre za sporazum o oblikovanju največje brezcarninske cone na svetu, ki zajema Kanado, Mehiko in ZDA. Omenjeni sporazum po mnenju kritikov predstavlja predvsem priložnost za velike korporacije in bogatejše sloje prebivalstva. Na drugi strani so na slabšem predvsem mehiški kmetje, saj so cene njihovih pridelkov zaradi uvoza cenene hrane iz ZDA drastično upadle (delno povzeto po Chomsky 1999, 2005).

EZLN je uspelo zasesti San Cristobal de las Casas in še šest občin v Chiapasu, pokrajini na jugu Mehike, po krvavih bojih pa so 12. januarja z vlado sklenili premirje. Sledilo je obdobje vojne nizke intenzitete, ki pravzaprav traja še danes (Ouvina 2005, 35).

¹¹ Školjke pomenijo vrata za izstopanje in vstopanje. So okna, prek katerih gledamo navznoter in navzven, so glasek, ki naše besede razpošlje daleč, da lahko poslušamo tiste, ki so daleč. Školjke nas opominjajo, da moramo biti v tem svetu vedno budni in v gibanju. Školjke so tu, da bi videli, da bi razumeli, okrepili boj ljudstev in uničili oblastnike, da bi zgradili avtonomijo, da bi se učili, za boje, za upore, da bi spoznali in globalizirali odpor s pravičnostjo, da bo mogoče zgraditi svet mnogoterih svetov... (Povzeto po zapatistični glasbeni skupini Grupo Nuevo Amanecer, produkcija Radio Insurgentes, uradni glas EZLN v Gregorčič 2005, 77).

demokracija se po njihovem ne obnese, pač pa bi morala biti na vrhu demokracija, ki ukazuje vojski (spodaj) in ta uboga (EZLN 2005, 19).

Problema so se lotili tako, da so začeli ločevati politično in vojaško od oblik avtonomnih in demokratičnih organizacij. Akcije in odločitve, ki jih je sprejemala EZLN, so se postopoma prenesle na demokratične, v vaseh izvoljene avtoritete. Tako so se rodile školjke¹², znotraj katerih delujejo t.i. Sveti dobre vlade (*Juntas de bien gobierno*), ki pomenijo začetek prakse »vladati ubogljivo«, pa tudi razne druge komisije in kolektivi. Preskok prek tradicionalnega dojemanja oblasti Zapatisti v Šesti deklaraciji iz Lakadonskega pragozda napravijo z naslednjim zapisom: »Mislimo, da je ljudstvo, ki ne nadzira vladajočih, obsojeno na suženjstvo, mi pa se borimo, da bili svobodni, ne pa da bi vsakih šest let zamenjali voditelje« (EZLN 2005; Gregorčič 2005).

Obstaja pet školjk: *Oventic*, *Morelia*, *La Garrucha*, *La Realidad* in *Roberto Barrios*. V vsako školjko je povezanih največ sedem občin, v teh pa je po več deset staroselskih skupnosti. Lahko bi trdili, da imajo školjke dvojno naravo – so neka institucija in hkrati zasnova drugačne družbe.

Organiziranje ali samoodločanje skupnosti prehaja neposredno od vasi (skupnosti) do upravljavk in upravljavcev v školjkah, ki morajo ubogljivo opravljati določila staroselk in staroselcev. O razvoju posamezne in celotne zapatistične skupnosti razpravljajo in odločajo staroselci v vsaki skupnosti na vaških skupščinah ali zborih (*consejos*). Odločajo o treh ravneh: določajo predstavnike za posamezne zadolžitve na ravni vasi, občine in školjke. Strukturo samoodločanja bi najlažje ponazorila na glavo obrnjena piramida (Gregorčič 2005, 140).

Najpomembnejša je prva raven – vsako leto vaška skupnost določi kolektive, ki bodo skrbeli za pridelavo hrane, oskrbo z naravnimi zdravili, pridelavo rokodelskih izdelkov, prevoze, itd. Prav tako določijo promotorje, ki skrbijo za osnovnošolce, zdravje in druge zadolžitve v skupnosti. To je raven na kateri določajo in koordinirajo najpomembnejše

---

¹² Neodvisna občina je bila ena od poglavitnih zahtev prvobitnega zapatizma, ki so ga začeli kmetje, pomenila je zahtevo po vrnitvi zemlje in območij, ki so jih ogrožali tako liberalci kot konservativci. Občine in povezava med njimi na regionalni ravni so bile desetletja dolgo politični prostori, ki jih je veliko staroselskih ljudstev uporabljalo, da bi ohranilo pri življenju svoje normativne sisteme, tradicionalne volitve svojih voditeljev in kulturno identiteto (Navarro 2005).

življenjske dejavnosti ter vrsto drugih obveznosti (prireditve, komisije, združenja). Na drugi ravni je zapatistična občina, ki jo sestavlja več vasi, zato vaške skupnosti določajo predstavnike za občine. Delovanje teh predstavnikov je podobno delovanju predstavnikov v skupnostih, le da njihove zadolžitve vključujejo (so)delovanje med vasmi. Skupnosti spet določajo koordinatorje oziroma predstavnike, ki bodo skrbeli za zdravstvo, šole, itd. Na tretji ravni pa vaške skupnosti določijo še predstavnike za školjke. Ti skrbijo za uresničevanje zahtev, ki so določene v skupnostih. Školjke so instances poslušanja in ubogljivega izvrševanja. V njih je skupno okoli 500 tisoč staroselk in staroselcev (Gregorčič 2005, 141).

Zadolžitve in določitve (funkcije) so kratkoročne – normalno od enega do treh let – in kolobarijo (to pomeni, da je nekdo lahko eno leto v svetu dobre vlade, naslednje leto promotor določenega področja, itd.). Zadolžitve prav tako ne trajajo neprestano, kar pomeni, da se Zapatisti po denimo tednu dni zadolžitev vrnejo v svojo vas in nadaljujejo s svojim običajnim delom in torej nemoteno lahko prispevajo skupnosti. Delo, ki ga opravljajo predstavniki ali koordinatorji ni plačano, zato so tudi vse storitve in servisi za uporabnike brezplačni (Gregorčič 2005, 141).

Z opisanimi mehanizmi se učinkovito preprečuje koncentracija oblasti v rokah enega človeka, oziroma skupine ljudi, dodatno k temu prispeva tudi (skromna) skupna lastnina. Ena izmed glavnih funkcij Svetov dobre vlade je trenutno koordinacija sredstev, ki jih posredujejo avtonomnim občinam. Poskušajo prerazporediti sredstva in privilegije, ki so se kopičili zgolj v nekaterih občinah (Dowdell 2005, 198). Pri določanju pa gre za nekakšno mešanico participativne (odločitve se oblikujejo prek razprave in doseganje konsenza) in neposredne demokracije (v proces odločanja so neposredno vključeni vsi prebivalci školjk). Vse odločitve sprejemajo na podlagi razgovorov in maksimalne vključenosti v procese odločanja.

Ključni točki zapatističnega organiziranja sta samovlada in horizontalnost, kar predstavlja odmik od tradicionalnih oblik kreiranja politike. V nasprotju s strankami in klasičnimi levičarskimi gibanji si ne prizadevajo osvojiti oblast, prav tako ne želijo postati skupina, ki bi postavljala popolnoma partikularne zahteve, kar se manifestira v njihovem sloganu »za vse vse, za nas ničesar«. O vseh pomembnih odločitvah

diskutirajo preden dosežejo konsenz, pri tem pa upoštevajo načelo »ubogljivega vladanja« (Ouvina 2005).

Skupnosti v uporabi so tako od spodaj zlomile hierarhije tradicionalne oblasti. Končali so z monopolnim političnim zastopstvom mesticev (mešanci med španskimi priseljenci in staroselci) in bogatejših slojev, razbili zaprte institucije, ki jih izključujejo, prerazporedili ekonomski pretok in pretok menjave (Navarro 2005, 181). Zapatistične skupnosti so namreč tudi skoraj izkoreninile uporabo denarja, oziroma denarne menjave. Na ravni skupnosti zaradi kolektivnega dela in redistribucije dobrin ni potrebe po denarni menjavi. Ta poteka zgolj za stvari, ki so proizvedene zunaj skupnosti (Gregorčič 2005, 144).

Eugenio del Rio v delu *Poder politico y participacion popular* zapiše: »Levica je državi predala odgovornost solidarnostne dejavnosti in od nje zahtevala, da jo ustrezno prevzame. Lakadonska skupnost pa je medtem prebudila staro socialistično zahtevo po prenovi družbe počez, od združenja spodaj do planetarne lestvice, in s tem pospešila svežo in učinkovito horizontalno solidarnost«. Avtonomija se v tem primeru ne rodi iz nekega dekreta, pač pa iz pripravljenosti in odločitve tistih, ki jo izvajajo v nepokorščini. Ni nek režim, temveč praksa. Zapatisti so tako obudili stara hrepenenja gibanj po samoemancipaciji: osvoboditev mora biti delo njihovih imetnikov, ni jim treba imeti voditeljev med svojim ljudstvom, družbeni subjekti morajo imeti polno zmožnost odločanja o svoji usodi. Njihov obstoj ni izraz neke moralne nostalgije, pač pa živ izraz neke nove politike (Navarro 2005, 182).

Ta laboratorij, kot ga imenuje Navarro (2005), gre v drugo smer kot politika, ki ji sledi večinski del levice, ki z mešanjem javnega in državnega povzroči, da teža graditve mrež socialne varnosti pade izključno na državo. Drastično tudi nasprotuje podjetniški viziji, ki pravi, da je družbena blaginja izključno individualna domena, ali pa kvečjemu domena usmiljenja in človekoljubja. Zapatistična samouprava deluje kot osnova vrednot skupnosti, ki temelji na sodelovanju in solidarnosti.

Paradoksalni zapatistični moto »ubogljivega vladanja« preobrača tradicionalne hierarhične odnose v organizaciji. Vodstveni položaji rotirajo, tako, da je videti, da je v središču vakuum oblasti. Marcos, prvi govornik in kavzimitološka zapatistična ikona, nosi čin podkomandanta in s tem poudarja svojo relativno podrejenost. Cilj Zapatistov

nista bila nikoli poraz države in prevzem oblasti, temveč spreminjanje sveta brez prevzema oblasti. Zapatisti sprejemajo vse elemente tradicionalne strukture in jih preoblikujejo, s čimer povsem jasno ponazarjajo naravo in smer postmodernega prehoda organizacijskih oblik (Hardt in Negri 2005, 92).

7 Chavezov socializem 21. stoletja

»Estoy convencido de que el camino hacia un mundo nuevo, mejor y posible, no es el capitalismo, el camino es el socialismo, ese es el camino«. (Prepričan sem, da pot do novega, boljšega in mogočega sveta, ni kapitalizem, pot je socializem, to je pot). Hugo Chavez, predsednik Venezuele

Od sredine 70. let je bila Latinska Amerika laboratorij neoliberalne revolucije, ki se je manifestirala v krvavi čilski in argentinski diktaturi. Po dveh desetletjih so se latinskoameriške države odločile reči ne poti kapitalizma in političnim diktatom iz Washingtona. Tako uvod v svojo knjigo *El sueño de Bolívar* začne ekvadorski pisatelj, novinar in prevajalec Marc Saint-Upéry. Ognjevitna pisana beseda je podobna duhu, ki danes vlada v večini Latinske Amerike. Med državami, kjer je ta duh najbolj prisoten je seveda Venezuela, predvsem po zaslugi svojega predsednika Huga Chaveza. Ta velja za enega od začetnikov latinskoameriške »nove« revolucije, ki naj bi potekala od spodaj navzgor in ne v obratni smeri. Koliko to drži za Venezuelo, bomo skušali ugotoviti v naslednjih poglavjih. Analizirali bomo Chavezove poskuse uvajanja participativne demokracije v Venezueli. Chavez praktično nikogar ne pusti hladnega – zanj načeloma velja, da so ljudje obsedeni z njim. Bodisi s sovraštvom do njega, bodisi z ljubeznijo do voditelja.

Problem, ki ga pri pisanju o Chavezu izpostavlja večina avtorjev je, da pri analiziranju dogodkov v Venezueli raziskovalci proučujejo predvsem osebnost (Chaveza), slog vodenja in politične institucije. Premikov in napredka v civilni družbi pa se ne lotevajo. Hkrati trdijo, da si je Chavez za to v prvi vrsti kriv sam, s svojimi, pogosto agresivnimi, nastopi na televizijah, pred mednarodno skupnostjo in drugod v javnem prostoru.

Pred pisanjem o aktualnih dogodkih in Chavezovih demokratičnih prijemih je potrebno razložiti politični in zgodovinski kontekst Venezuele, domovine Simona Bolívarja, ikone latinskoameriških revolucij in bojov za neodvisnost in avtonomnost.

7.1 Zgodovinski kontekst

Za razumevanje aktualnih dogodkov v Venezueli je potreben vsaj krajši pregled zgodovine države in upora proti kolonizatorjem.

Prvi resen upor, ki je zajel različno mešanico družbenih razredov, je leta 1749 sprožil priseljenc s Kanarskih otokov Juan Francisco Leon. Našel je skupni imenovalec, ki je združil tako višji kot nižji sloj – špansko družbo Guipuzcoana Company¹³. Višji sloji veleposestnikov niso bili zadovoljni zaradi prenizkih odkupnih cen za kakav in ostale dobrine, nižji sloj pa je v družbi videl krivca za svoje mizerno stanje. Španci so upor krvavo zatrli, nad vhodna vrata Leonove hiše pa pribili glavo mulata¹⁴, kot opozorilo, kaj sledi ob morebitnih novih poskusih upora (Ellner 2008, 23).

Leta 1810 se z izsiljenim odstopom odposlanca španske krone začne venezuelska vojna za neodvisnost. Prvič je bila republika razglašena leta 1811, drugič 1813, obe sta obstali le po nekaj mesecev. Zadnjo bitko za neodvisnost je (ob pomoči ostalih generalov) leta 1823 izboril Simon Bolivar. Njegova vojska je prav tako pomagala osvoboditi Kolumbijo, Ekvador in Bolivijo, ki so se nato skupaj z Venezuelo združile v enotno državo Gran Colombia. Leta 1830 se je Venezuela odcepila. Skoraj 20 let trajajoča vojna je terjala življenja približno tretjine takratnega prebivalstva države. Boja še ni bilo konec.

Praktično do 50. let 20. stoletja so Venezueli vladale diktature. To je bilo obdobje neprestanih vojaških udarov in drugih oblik nasilnega prevzemanja oblasti. Nekoliko stabilnejše obdobje je sledilo v času diktature Juana Vincenteja Gomeza (od 1908 do 1935). Država je, predvsem zaradi bogatih resursov na naftnem področju¹⁵ vsestransko uspevala. Gomez je koncesije za raziskovanje, proizvodnjo in rafinerijo nafte podelil

---

¹³ Gre za nekakšno različico ameriške multinacionalke United Fruit, ki ji mnogi pripisujejo krivdo za diktatorske režime, poboje in zatiranja po celotni Latinski Ameriki.

¹⁴ Ti so v Venezueli v tistem obdobju veljali za nižji sloj in so jih belci oziroma Kreolci uporabljali kot sužnje na svojih plantažah.

¹⁵ Venezuela je trenutno peta največja izvoznica nafte na svetu. Izvoz je pod vladavino Huga Chaveza nekoliko upadel. Država ima med t.i. zahodnimi državami največje zaloge nafte in je članica naftnega kartela Opec. Večina venezuelskega gospodarstva temelji prav na izvozu črnega zlata. Več o vlogi nafte v Venezueli bomo pisali v prihodnjih poglavjih.

izključno tujim naftnim družbam. Leta 1929 je bila Venezuela že največja izvoznica nafte na svetu in druga največja svetovna sila na področju proizvodnje nafte (pred njo so bile le ZDA) (Wilpert 2003). Najdena nahajališča nafte so dramatično zasukala gospodarsko usmeritev Venezuele, ki je prej temeljila na izvozu kmetijskih pridelkov.

Leta 1945 je po civilno-vojaškem državnem udaru oblast prevzela *Accion Democratica* (AD), ki je dve leti pozneje tudi izvedla prve (kolikor toliko) demokratične in pravične volitve. Za predsednika je bil izvoljen Romulo Gallegos, a ga je že leto dni kasneje z oblasti vrgla vojska in državi je zavladala vojaška hunta pod vodstvom Marcosa Pereza Jimeneza. Tudi ta je leta 1952 izvedla volitve, jih izgubila, a sklenila, da rezultatov ne bo spoštovala. Jimenez je oblast izgubil leta 1958, in sicer po tem, ko so največje politične stranke podpisale t.i. pakt *Punto Fijo*.

Na notranjepolitične razmere v Venezueli (pa tudi na ostale latinskoameriške države) je vseskozi vplivala politika, ki so jo kreirali v Washingtonu. Tako je takratna administracija močno podpirala represivni režim Jimeneza ob hkratnem odpiranju venezuelskega trga za tuje vlagatelje. Pod administracijo Dwighta Eisenhowerja in kasneje Johna F. Kennedyja so se odnosi – pa čeprav z levo usmerjenimi vladami – kljub temu še izboljšali (Ellner 2008, 51).

7.1.2 *Od puntofijisma prek oborožene vstaje do gospodarskega razcveta in padca*

Puntofijismo je obdobje, ki v Venezueli predstavlja začetek demokracije (kljub nekaterim ekscesom) in gospodarskega napredka. Gre za pakt, ki sta ga sklenili dve največji stranki v tistem času *Accion Democratica* in *Comite de Organizacion Politica Electoral Independiente*. Pakt, ki je pomenil neke vrste stabilnost so podpirali tako rekoč vsi – od vojske, do katoliške cerkve in sindikatov (Lander 2008, 69). Državo je do leta 1964 vodil Romulo Betancourt, njegov mandat pa je zaznamovala predvsem krepitev in radikalizacija levice (Ellner 2008, 52). Januarja 1959 se je namreč z uspehom gverilcev uspešno končala revolucija na Kubi, kar je navdahnilo tudi ostala latinskoameriška gibanja, oblasti pa spodbudilo k ukrepom, ki so omejevali svobodo. Tako je tudi Betancourt leta 1960 začasno zamrznil nekatere ustavne pravice, ukinil levičarske časopise, pod močnim nadzorom so se znašli voditelji sindikatov. Represija in kubanski

zglede sta sprožila oborožen odpor – na čelu sta bili *Partido Comunista de Venezuela* in *Movimiento de Izquierda Revolucionaria*. Vojski je v dveh letih uspelo zadušiti upor, rezultat so bila klasična latinskoameriška zatiranja: tisoči mrtvih, mučenih in izginulih (Lander 2008, 69). Takratni kubanski minister Ernesto »Che« Guevara je v svojem govoru pred generalno skupščino OZN Betancourtovo vlado zaradi nasilne zadušitve upora obtožil genocida. Kljub temu pa so se razmere v Venezueli nato umirile – komunistična partija je celo nastopila na volitvah leta 1968, oboroženih odporov je bilo konec. Začelo se je obdobje visokih cen nafte na svetovnih trgih, kar je Venezuelo (vsaj po makroekonomskih kazalcih) izstrelilo med najbolj perspektivna svetovna gospodarstva. V tem obdobju se je izboljšala zdravstvena oskrba, izobraževalni sistem in nasploh življenjski standard. To je bilo obdobje idej o veliki Venezueli (*La Gran Venezuela*), ki je gospodarsko močna in bo samo še močnejša (Lander 2008, 69).

V 60. letih je bila ustanovljena prva državna naftna korporacija Venezuelan Oil Corporation, ki je kasneje pomenila temelj za nacionalizacijo naftne industrije. Celotno naftno industrijo je država nacionalizirala v letu 1976 in jo združila pod imenom *Petoleos de Venezuela* (PDVSA). To je bilo obdobje, ko so arabske države sklenile, da zaradi ameriške pomoči Izraelu ne bodo izvažale nafte, kar je cene izstrelilo v nebo. Od tega je imela seveda največ koristi Venezuela (Wilpert 2003). V takšnih razmerah (predvsem ob povečani državni porabi) ne bi mogla biti uspešna nobena revolucija, kar tudi odgovarja na vprašanje, zakaj je Venezuela ostala relativno mirna tudi v času, ko so po vsej Latinski Ameriki vznikala odporiška gibanja (Ellner 2008, 54).

Konec 70. let pa so se razmere znova nekoliko zaostrele – cene nafte na svetovnih trgih so padle, s tem so upadli tudi prihodki v venezuelski proračun. Država, ki se je v času velikega pritoka naftnih dolarjev, lotila infrastrukturnih projektov, je zabredla v zadolženost in beležila visoke stopnje inflacije. Simbolični konec »naftne bonanze« predstavlja februar 1983, ko se je takratni predsednik Luis Herrera Campins odločil za devalvacijo bolivarja¹⁶ (venezuelska denarna enota) (Lander 2008, 71). Letna stopnja

---

¹⁶ Gre za stalen ukrep praktično vseh venezuelskih vlad. Tudi Hugo Chavez je že večkrat devalviral domačo valuto, nazadnje leta 2008. Koliko je pravzaprav vreden bolivar, dokazuje živahen venezuelski črni trg, kjer je za evro ali dolar mogoče dobiti približno trikrat več bolivarjev kot v uradnih menjalnicah in bankah.

inflacije je leta 1987 znašala 40 odstotkov in leta 1989 je bil sistem na robu propada. Dnevna realnost je postalo celo pomanjkanje hrane. Plodna tla za upor, torej.

Krizi (dolžniški in socialni) so konec 80. in v začetku 90. let sledili poskusi neoliberalnih reform in privatizacije državnega premoženja. Enako kot drugod po Latinski Ameriki, reforme tudi v Venezueli niso uživale podpore, še zlasti zaradi »sanjskih« 70. let in prepričanja, da je Venezuela z naravnimi resursi bogata država in zato ne potrebuje rezov. Carlos Andres je že nekaj tednov po prevzemu oblasti leta 1989 objavil program, s katerim naj bi rešil težave Venezuele. Predvideval je konec državnega vpliva v gospodarstvu in obsežno privatizacijo. V zgodnjih 90. letih je vlada privatizirala državnega telekomunikacijskega operaterja CANTV, jeklarsko industrijo (SIDOR) in sistem socialnega varstva. Vse to so bile sicer zahteve Mednarodnega denarnega sklada (MDS), če je Venezuela želela pomoč pri refinanciranju svojega dolga (Ellner 2008, 89-91).

Odpor je bil silovit, protest, do katerega je prišlo februarja 1982 pa je poimenovan *Caracazo*. Izbruhnili so nemiri, vlada pa je odgovorila z represijo in uvedbo policijske ure. Na ulicah je umrlo več sto ljudi (Lander 2008, 74).

7.2 Chavezov vzpon

Leta 1997 je bil bruto družbeni proizvod (BDP) na prebivalca v Venezueli za osem odstotkov nižji kot leta 1970. Delavske plače so se v omenjenem obdobju skoraj prepolovile. Med leti 1984 in 1991 se je odstotek ljudi, ki živijo pod pragom revščine, povečal s 36 na 68 odstotkov (Martel v Lander 2008, 72). V takšnih razmerah ni bilo težko prodreti z diskurzom, ki je govoril o problemih množic in zahteval nacionalno avtonomijo.

Temelji za vzpostavitev Chavezove stranke *Movimiento Quinta Republica* (Gibanje za peto republiko, MVR) so nastali leta 1982 z nastankom gibanja *Ejercito Bolivariano Revolucionario*, ki se je politično organiziralo znotraj venezuelske vojske. Leta 1989 se je gibanje preimenovalo v *Movimiento Revolucionario Bolivariano* in pozornost javnosti pritegnilo s sicer spodletelim poskusom državnega udara leta 1992. Gre za

ključni moment v Chavezovi karieri, saj se je čez noč spremenil v politično ikono in to na ravni države. Novembra je gibanje poskusilo z novim državnim udarom, a se je poskus končal brez uspeha. Chavez je dve leti preživel v zaporu in tkal vezi s predstavniki civilne družbe, ki so kasneje postali njegovi politični zavezniki. Po izpustitvi iz zapora je prepotoval celo državo in se posvetil organizaciji svojega političnega gibanja (Martel 2008, 70).

Leta 1997 je Chavez tudi formalno ustanovil stranko MVR, z namenom, da bo na volitvah leta 1998 kandidiral za predsednika republike. Njegovo kandidaturo so podprle praktično vse stranke levega pola in na volitvah je prejel 56 odstotkov glasov. V govoru, neposredno po izvolitvi je dejal: »Začela se je rekonstrukcija Venezuele in nič in nihče je ne more ustaviti«.

7.3 *Chavizem*

Hugo Chavez je – z izjemo kratke, 47 urne prekinitve¹⁷ – na oblasti od leta 1998. Ellner (2008) njegovo vladavino deli na štiri dele, ki jih bomo na kratko povzeli. Njegov *chavizem* s prevladujočim karizmatičnim vodstvom in močno vlogo vojske so nekateri teoretiki označili kot radikalni populizem (Lander 2008, 77).

Chavezova vladavina je na začetku nadaljevala z neoliberalno prakso prejšnjega režima. Tako je denimo, predsednik ohranil dialog z zasebnim sektorjem, množica poslovnežev ga je tudi spremljala na njegovih poteh v tujino. Za finančnega ministra je imenoval človeka, ki je ta resor vodil že pod prejšnjim predsednikom Rafaelom Caldero. Kritiki

---

¹⁷ 11. aprila 2002 se je v Caracasu zbrala ogromna množica, ki je zahtevala Chavezov odstop. Protesti so bili posledica protestov in stavk zaradi nacionalizacije naftne družbe PDVSA. Chavezu se je uprlo okoli 20 visokih častnikov vojske (domnevno so za njimi stali poslovneži iz zasebnega sektorja), ki so nameravali izvesti državni udar. Chavezu so začasno pridržali, po nekaterih informacijah se je celo strinjal, da odstopi in je zaprosil za dovoljenje, da zapusti državo. Za predsednika države se je sam imenoval Pedro Carmona, eden najbogatejših venezuelskih podjetnikov. V tistem trenutku pa so na ulice krenili Chavezovi privrženci, Carmona je odstopil, Chavez pa je 14. aprila ponovno prevzel oblast. Okoliščine poskusa državnega udara še danes niso povsem pojasnjene, znano je le, da je šlo za zelo dobro usklajeno akcijo dela vojske, medijev in nekaterih podjetnikov. Večkrat so se pojavljala namigovanja, da so nekateri za sodelovanje pri uporabi prejeli plačila z računov v Miamiju, a konkretnih dokazov ni predložil nihče (povzeto po Ellner 2008; Azzellini 2005).

so Chavezu očitali, da popušča in omogoča posel venezuelskim kapitalistom, z namenom, da bi prekinil njihove vezi z opozicijo in jih pripeljal pod svoje okrilje (Ellner 2008, 112). V to obdobje Chavezove vladavine sodi tudi sprejem nove, t.i. bolivarijanske ustave decembra 1999. Ta med drugim uvaja participativno demokracijo in protagonistično vlogo prebivalstva. Šestinsedemdeset členov ustave se ukvarja s sodelovanjem prebivalstva pri odločitvah države in vlade. S Chavezom sta tako (Azzellini 2005) v teku dva vzporedna procesa: reinstitucionalizacija in socialna preobrazba od spodaj. Na ta način po eni strani državne institucije ponovno pridobijo legitimnost in operativno sposobnost, po drugi pa se spodbuja proces družbene transformacije, ki jo vodijo družbena gibanja (Azzellini 2005, 90).

Do preloma s preteklo, liberalno, prakso je prišlo razmeroma hitro – začetek je pomenil sprejem nove ustave, v kateri je jasno izpostavljeno, da mora biti država lastnik pomembnih podjetij. Sem seveda sodi tudi najpomembnejša družba v Venezueli, naftna korporacija PDVSA¹⁸. Kritiki so že nekaj mesecev po sprejemu nove ustave ocenjevali, da zasebni, podjetniški sektor, še nikoli prej ni bil v tolikšni meri odrinjen na rob družbe.

Dokončen rez s preteklo prakso gospodarske in družbenopolitične ureditve pa je pomenil sprejem paketa 49 posebnih zakonov novembra 2001. To je bil prvi znak radikalizacije *chavizma*. Pomembna sta zlasti dva zakona – zakon o naftnih družbah, ki je uvedel večinsko državno lastništvo v vseh naftnih družbah in agrarni zakon (Ellner 2008, 113). Omenjenim zakonom in posledično obsežnim privatizacijam je seveda ostro nasprotovala opozicija, na strani katere je bil tudi zasebni sektor. Sčasoma je to privedlo do poskusa puča aprila 2002. Po porazu pučistov in stavkajočih v naftnih družbah, se je politični položaj v Venezueli nekoliko umiril. Zdaj je Chavez lahko začel udejanjati spremenjeno ustavo in zakone. Ob prvih splošnih stavkah, ki jih je proti njemu organizirala opozicija, se je proslavil z besedami, da nafta pripada vsem in ne le zasebnim naftnim družbam. Leta 2004 je svoj režim prvič jasno opredelil kot protimperialističen in ga označil za socializem 21. stoletja (Ellner 2008, 119).

---

¹⁸ Pri tem je zanimivo, da so *chavisti* kljub jasnemu stališču, da mora biti PDVSA v državni lasti, v ustavi vseeno pustili priprta vrata za morebitno privatizacijo naftne industrije. Piše namreč, da bo država obdržala vse delnice PDVSA, razen tistih, ki so v lasti podružnic, strateških partnerjev ali kogarkoli drugega, ki je družbi pomagal, ali ji še pomaga, razvijati njeno dejavnost (Wilpert 2003).

V političnem delu je sledila transformacija vladajoče koalicije v združeno socialistično stranko (PSUV). Ta naj bi pod svojim okriljem združevala vsa družbena gibanja in imela notranje volitve. Chavez je ob predstavitvi predloga jasno povedal, da v partnerstvo ne sili nikogar, da pa si ne želi več koalicijske vlade, temveč vlado ene stranke. Nasprotnikom predloga (četudi so bili iz njegovih lastnih vrst) se je zahvalil za sodelovanje (Ellner 2008). S tem je de facto likvidiral potencialne nasprotnike iz drugih, sicer njemu naklonjenih strank, obenem pa prek stranke pridobil monopol nad družbenimi skupinami, kar bi že lahko označili kot zametek diktature.

Če strnemo, Chavezov program socializma 21. stoletja oziroma preobrazbe družbe, obsega šest ključnih točk:

1. Leta 2004 začne vlada ustanavljati t.i. bolivarijanske misijone. Ti skrbijo za zdravstvo in socialo v revnejših predelih mest. V okviru misijonov skrbijo za zdravstvo in tudi za opismenjevanje revnih prebivalcev predmestij (predvsem Caracasa).
2. Delavske kooperative: gre za manjše organizacije po vzoru malih podjetij, v katerih delavci proizvajajo bodisi izdelke, bodisi kmetijske proizvode. Vlada je velikim družbam ukazala, da morajo pomagati kooperativam, največkrat z ustanovnim kapitalom. Na ta način velike korporacije, ki ustvarjajo dobičke s prodajo nafte, prispevajo nazaj v skupnost. Marca 2004 je bil sprejet zakon, ki vse javne institucije obvezuje, da morajo pri naročilih do zneska 80 tisoč evrov, dajati prednost kooperativam (Azzellini 2005).
3. Koncept soupravljanja: Chavezova vlada je v državnih družbah začela vpeljevati koncept soupravljanja, na vseh ravneh. To pomeni, da so delavci (oziroma država) dobili svojega predstavnika tudi v upravah državnih družb. Tako je bil denimo v upravo aluminijskega konglomerata ALCASA imenovan Carlos Lanz, veteran levičarskih organizacij, ki je takoj napovedal, da ne bo zgolj mirno opazoval dela uprave, temveč bo tudi aktivno sodeloval pri pripravi letnega proračuna. Kritiki so takšne poteze vlade razumeli kot umeščanje chavistov v upravo podjetij in s tem nadzor nad njimi, vlada je na drugi odgovarjala, da skuša v proces oblikovanja in sprejemanja odločitev vključiti delavce.

4. Redistribucija zemlje: Chavez je vojno *latifundizmu* napovedal januarja 2005. Statistični podatki, ki jih navaja Azzellini (2005) kažejo, da je leta 1998 v Venezueli 20 odstotkov zemljiških posestnikov posedovalo 70 odstotkov uporabnih zemljišč dobre kvalitete, na drugi strani pa si je 75 odstotkov posestnikov zemlje delilo šest odstotkov uporabnih zemljišč. Obenem je obstajal poldrugi milijon kmetov, ki niso imeli v lasti zemlje. Večina zemlje v rokah bogatih veleposestnikov je ostajala neobdelana. V letu 2005 se je vlada lotila razbijanja velikih posesti in jih redistribuirala manjšim obdelovalcem zemlje, oziroma kmetijskim kooperativam, kar je seveda naletelo na velik odpor. Zemlja je bila namreč v lasti vplivnežev in tujih korporacij. Novi zakon je določil, da posameznik lahko poseduje največ pettisoč hektarjev zemlje. In, če zemlja ni vsaj 80-odstotno obdelana, mora lastnik državi plačati poseben davek oziroma kazen, v določenih okoliščinah pa država zemljo lahko zaseže.
5. Dodatna obdavčitev: vlada je v letu 2004 sklenila (z namenom zmanjšati odvisnost od prihodkov od prodaje nafte) povišati davke na nekatere storitve in hkrati vpeljala strožji nadzor nad plačevanjem dajatev. Seveda je to med tujimi korporacijami izzvalo revolt (davki so ciljali predvsem nanje), vlada pa je zagrozila, da jim bo v primeru neplačevanja davka zaplenila vso proizvodnjo in ostalo imetje.
6. Delegiranje oblasti skupnostim: začetek sega v oblikovanje komisij in komitejev v ulicah posameznih naselij. Chavezova vlada je organiziranje nadgradila s sveti sosesk (o čemer bomo še pisali), ki naj bi gradili institucijo participativne demokracije (povzeto po Ellner 2008; Azzellini 2005; Lander 2008).

7.4 Nova demokracija ali utrjevanje oblasti?

Ena od glavnih političnih idej *chavisma* je ideja participativne demokracije. Gre za idejo drugačne demokracije, različne od liberalne predstavniške demokracije, ki je po mnenju *chavistov* izčrpana. Po Chavezovem mnenju ne gre le za vprašanje krize dvostrankarskega sistema ali specifične vrste demokracije v Venezueli, temveč:

Čemur v zadnjih letih pravijo demokracija ni bistveno različno od tega, čemur pravijo diktatura Marcosa Pereza Jimeneza. Verjamem, da se v koreninah obeh sistemov skriva isti vzorec dominacije z drugačnim obrazom. Ali gre za obraz generala Gomeza ali doktorja Rafaela, ni bistveno. Za to figuro obstaja enak vzorec dominacije v gospodarstvu, politiki. In ta vzorec ljudem odreka pravico, da bi bili sami gospodarji lastne usode (Chavez v Blanco Munoz 1998, 120).

Chavisti so tako vseskozi ponavljali idejo, da je potrebno predstavniško demokracijo nadomestiti s participativno, v kateri bo imelo vodilno vlogo ljudstvo¹⁹. Nov politični model kljub temu ni uspel odpraviti predstavništva, je pa tradicionalno predstavniško demokracijo dopolnil z različnimi metodami participacije (Lander 2008, 80). Ena od najštevilčnejših oblik institucij, ki naj bi skrbela za participativnost državljanov, so sveti sosesk (*consejos comunales*).

V novi venezuelski ustavi iz leta 1999 o participaciji govori več členov. Med drugim 62. člen vsem državljanom zagotavlja pravico do participacije v vseh javnih zadevah, bodisi na način neposredne participacije, bodisi prek izvoljenih predstavnikov. Ustava uvaja tudi institut referendumov, ki je posvetovalne narave in ga je moč razpisati v vseh političnih sferah, od lokalne do državne ravni. V 118. členu država delavcem in skupnostim priznava pravico do razvoja organizacij, ki so družbene ali participatorne narave in v ustavi zagotavlja, da jih bo podpirala (Lander 2008, 80).

Poudariti je potrebno, da bolivarijanska zakonodaja in ustava predpisujeta participacijo državljanov v vseh točkah, kjer naj bi ta potekala. V Venezueli so tako zakonodajne in ustavne norme participativne demokracije sprejeli brez izkušenj s terena, zato se je pojavljalo precej težav. A hkrati je treba dodati, da uvajanje participativnih praks, ki naj bi pripomogle k bolj demokratični družbi in pravičnejši razdelitvi oblasti in gospodarskih resursov, ni proces, ki bi se zgodil preko noči. Prav tako za začetek novih praks niso dovolj ustavne ali zakonodajne smernice. Odpirajo pa te smernice prostor za možno realizacijo novih praks (Lander 2008).

Tako je Chavezova administracija v letu 2006 začela z ustanavljanjem manjših svetov sosesk (*consejos comunales*), ki naj bi utelešali to, kar si Chavez predstavlja pod

---

¹⁹ Pueblo

pojmom participativna demokracija (Ellner 2008, 127). V teh svetih je združenih od 200 do 400 družin (tisoč do dva tisoč ljudi), vsakemu svetu pa država letno zagotovi okoli 60 tisoč ameriških dolarjev, s katerimi naj bi poskrbeli za infrastrukturne in socialne projekte v soseski. Do leta 2007 je bilo teh svetov že 20 tisoč. Vsak izmed svetov izvoli svojega predstavnika v zbor sosesk določenega okraja, iz tega okraja volijo predstavnika širše regije, itd. Sveti sosesk naj bi v prihodnje tvorili jedro za sprejemanje odločitev v Venezueli (Albert 2008, 169). Na ustanovitev svetov lahko gledamo kot na poskus v smeri decentralizacije oblasti. Odločali naj bi o zadevah, ki se tičejo njih samih, vseeno pa velja na tem mestu opozoriti na določene pomanjkljivosti svetov. Namreč, njihovi predstavniki niso delegirani na višje instance, kot denimo pri Zapatistih. Prav tako iz dostopnih virov ni mogoče ugotoviti, na kakšen način so udeleženci svetov izbrani, kako njihove funkcije rotirajo, itd.

Leta 2007 je šel Chavez še korak dlje. V spremembah ustave je predlagal, da se svetom sosesk nameni pet odstotkov BDP, kar naj bi še dodatno okrepilo neposredno participacijo državljanov pri odločanju o javnih zadevah. Hkrati je predlagal tudi skrajšanje delovnika, ustanovitev posebnega sklada za pomoč revnim, na koncu pa se je skrivala še majcena podrobnost: ukinitve omejitve predsedniškega mandata. Referendum ni uspel, Chavezovim predlogom sta zmanjkala dva odstotka podpore (Ellner 2008, 131).

S socialnimi projekti je Chavez dejansko dosegel najbolj marginalizirane skupine v slumih Caracasa. A hkrati so se pojavili problemi. Denar je pogosto končal v žepih lokalnih veljakov, razmahnila se je korupcija. Demokratični deficit se je na tem mestu pokazal že znotraj same Chavezove PSUV. Ta namreč ni bila sposobna kritične refleksije o problemih svetov, saj je na koncu vedno obveljala Chavezova. Ta pa se svetom ni želel odpovedati. In to kljub stalnim poročilom o nenamenski porabi denarja, korupciji in kraji državnega denarja.

Čeprav je država razvila določene mehanizme za nadzor nad porabo denarja v svetih in delavskih kooperativah (redno trimesečno objavljane bilanc, itd.), pa kljub odkritim nepravilnostim kršiteljev ni sankcionirala (Ellner 2008, 130).

Svete sosesk na tej točki lahko označimo kot element participativne demokracije. A hkrati se pojavi vprašanje, zakaj je prišlo do zlorab sredstev. So preveliki in je zato v

njih preveč različnih interesov? Najbrž ne. Temeljna napaka omenjenih svetov je dejstvo, da je formulacija le teh praktično diktirana. Seveda je odločitev za oblikovanje sveta prostovoljna, a kdo bi se v barakarskih predmestjih Maracaiba odpovedal 60 tisoč dolarjem? Napaka se torej skriva v napačni smeri organizacije. Sveti niso nastali iz potrebe subjektov po vključevanju v njih, temveč je bila takšna predsednikova želja. Njegov motiv bi nekoliko poenostavljeno lahko označili za kupovanje glasov prebivalcev barakarskih naselij in hkrati za uničenje in likvidacijo opozicije. Kako naj se slednja bori proti podarjenim dolarjem, če pa sama nima resursov niti za obstoj. Na primeru Venezuele bi morda lahko trdili, da eden od elementov demokracije – opozicija – sam po sebi ni dovolj. Namreč, če opozicija nima sredstev, s katerimi lahko konkurira obstoječi oblasti, je njen obstoj nepomemben in praktično odveč. Chavezovo politiko sicer njegovi zagovorniki označujejo kot poskus vključevanja marginaliziranih družbenih skupin v družbeno življenje. Kritiki trdijo, da gre zgolj za zagotavljanje podpore svojim politikam.

S sveti sošesk, delavskimi kooperativami in ostalimi organizacijami, pa se odpira dodatna problematika. Jasno znana je namreč točka, na kateri (pro)padejo in ta točka zelo verjetno pomeni tudi padec režima Huga Chaveza. Kakorkoli se to zdi na prvi pogled banalno, je vendar vse odvisno od cen nafte na svetovnih trgih. Vsi Chavezovi socialni programi, poskusi uvajanja participativnih praks in kooperativ namreč slonijo na prihodkih od nafte. Kooperative so namreč v veliki večini neprofitne organizacije, ki jim posel oziroma odkupne cene pridelkov jamči država. Tudi nastale so lahko le s pomočjo države. Jasno torej je, da bi morebiten padec cen nafte na svetovnih trgih (Chavezu gre na roko, da prek kartela Opec lahko močno vpliva na cene) Venezuelo pahnil nazaj v krizne čase 80. let. S koncem financiranja lokalnih skupnosti in kooperativ bi Chavez najverjetneje izgubil podporo v slumih, kjer je tradicionalno najmočnejši.

Če se vrnemo k družbenopolitičnemu kontekstu: opazovalci (tudi tisti, ki so Chavezu naklonjeni) priznavajo, da bi Chavezov slog vladanja v prihodnosti lahko pomenil oviro za nadaljnji razvoj demokracije in participativne družbe. Za to obstajata dva razloga: Chavez ima v rokah še vedno vse ključne vzvode oblasti, po drugi strani pa celoten proces demokratizacije temelji le na njegovi osebnosti, zaradi česar je celoten proces precej ranljiv (Lander 2008, 92).

8 Nova družbenost v Argentini

Argentina je imela v zadnjih desetletjih preveč težav z diktaturami in avtoritarnimi praksami, da bi ji sploh ostal čas za razmislek o demokratiziranju demokracije ali čem podobnem. V času, ko je državo vodila vojaška hunta Jorgeja Rafaela Videle, je bila najbrž v ospredju predvsem skrb, kako ne izginiti. Kasneje, kako sploh preživeti. Kljub vsemu je Argentina v 90. letih relativno dobro zaživela, veliki pok pa je dočkala ob prelomu tisočletja. Decembra 2001 je takratni predsednik Fernando de la Rúa državljanom sporočil, da Argentina ni več sposobna odplačevati svojega zunanjega dolga. Proračunski primanjkljaj je bil na meji eksplozije, novih posojil pa Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad nista želela odobriti. Argentinski peso je čez noč strmoglavil, ljudje so v paniki začeli dvigovati denar z bančnih računov²⁰ in država se je znašla na robu bankrota. Iz države je začel bežati tudi tuji kapital, kar je prineslo zapiranje tovarn, to pa veliko število brezposelnih. In to so bila plodna tla za vznik novih, radikalnejših oblik organizacije, ki so na koncu pomembno prispevale tudi k razmišljanju o transformacijah demokracije, oziroma vzpostavljanju drugačnih družbenih odnosov.

Primer, ki se ga lotevamo na tem mestu, je primer delavskih zasedb argentinskih tovarn. Četudi je bilo teh veliko, se bomo osredotočili na zasedbo proizvodnje družbe Zanon iz Patagonije. Leta 2001 se je lastnik te družbe, ki je izdelovala keramiko, odločil, da proizvodnjo ustavi in na cesto postavi vse zaposlene. Delavci so se temu uprli, prevzeli so nadzor nad proizvodnjo in jo po štirih mesecih znova zagnali. Z novo organizacijo so (nevede?) na glavo postavili proizvodne odnose. Od tedaj velja: šef ne more brez delavcev, delavci pa lahko brez šefa. In delo dejansko poteka brez šefa. Hkrati je na

---

²⁰ Vlada je decembra 2001 zasegla/zamrznila bančne vloge prebivalstva v državnih bankah. Vse depozite v tujih valutah je spremenila v depozite v pesosih (argentinska državna valuta), nato pa peso devalvirala. Skupna vrednost depozitov prebivalstva se je tako praktično čez noč zmanjšala s 45 na 13 milijard ameriških dolarjev. Vlada je nato sklenila, da bo preostanek depozitov spremenila v državne obveznice, kar pa je naletelo na hud odpor, prebivalci so začeli zavzemati in uničevati banke in vlada je svojo namero opustila. Zanimivo je, da je še pred zamrznitvijo in devalvacijo pesa, višjim slojem uspelo z bančnih računov v nekaj mesecih dvigniti okoli 40 milijard dolarjev in sredstva prenesti v tujino (Petras, Veltmayer 2003, 73).

glavo postavljena tudi logika kapitalizma. Delavci ne proizvajajo več za dobiček, temveč za dobrobit skupnosti (Trigona 2008, 155).

Primer krize v Argentini in vzpostavljanje drugačnih družbenih odnosov pa je danes še kako aktualen zaradi (post) kriznih časov, ki jih preživljata Evropa in ZDA. Na robu bankrota so se znašle Grčija, Islandija, Portugalska in Španija. Znova sta osrednja igralca Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka, pridružila se jim je še Evropska unija, oziroma Evropska centralna banka. Trenutno je v javnosti najbolj izpostavljen primer Grčije in zdi se, da se zgodovina ponavlja. Vse tri omenjene institucije od grške vlade zahtevajo drastične posege v zaposlenost v javnem sektorju, posege, ki segajo na fiskalno področje in na sploh čim bolj »vitko« državo. Nekateri bi te zahteve označili kot neoliberalne, mi se bomo tem oznakam in formulacijam skušali izogniti.

8.1. Okoliščine finančne krize v Argentini

V zgodnjih 90. letih sta Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka Argentino in njen razmeroma liberalen odnos do gospodarstva predstavljala kot gospodarski model za razvoj držav tretjega sveta. To je bil čas, ko je takratni predsednik Carlos Menem svojim državljanom obljubljal, da bodo kmalu postali del t.i. »prvega sveta«. Menemov koncept razvoja je slonel na privatizaciji, zmanjšanju javnega sektorja, uravnoteženju proračunskih sredstev, zmanjšanju storitev socialnega skrbstva in liberalizaciji trgovine (Margulis in Hopewell 2005, 222). Leta 2001 (argentinski BDP je v letu 2000 upadel za skoraj 12 odstotkov) se je argentinski bančni sistem znašel v razsulu, prav tako ostali deli gospodarstva. Delež ljudi, ki živijo pod pragom revščine je leta 1992 znašal 15 odstotkov, leta 2000 je presegel 30 odstotkov. V tem obdobju so se povprečni mesečni dohodki prebivalstva zmanjšali za več kot polovico, prepолоvil se je tudi BDP na prebivalca (Petras in Veltmeyer 2003, 68). Kaj je Argentino pripeljalo od nekdanj najuspešnejšega gospodarstva v Latinski Ameriki na rob finančnega zloma?

Od leta 1989 do 1999 je Menemova vlada državo popeljala skozi privatizacijske in stabilizacijske programe – stabilnost so zaznamovale predvsem menjalne politike, ki so peso vezale na fiksni tečaj z dolarjem, kar je bistveno zmanjšalo inflacijo, s katero so

imele tradicionalno težave vse latinskoameriške države. V imenu stabilnosti je država privatizirala okoli 100 državnih podjetij, znižala sindikalne prispevke in decentralizirala ureditev javnega zdravstva, socialnih služb in politik zavarovanja (Khorasanee 2005, 58). Na tej točki je potrebno pripomniti, da je bila Argentina najbolj industrializirana država Latinske Amerike, večina njene industrije pa je temeljila na proizvodnji oziroma predelavi, zaradi česar je bila posebno občutljiva na odpiranje trga.

V proizvodnjo usmerjeno gospodarstvo je močno prizadel uvoz s področij s poceni delovno silo (Kitajska, Indija), pa tudi iz ZDA in Evrope, kjer je bila proizvodnja močno subvencionirana s strani države. Ob takšnih izdelkih, ki so preplavili argentinski trg, domača podjetja seveda niso mogla biti konkurenčna. Tudi če so lastniki podjetij skušali zniževati stroške dela, se niti slučajno niso mogli približati tistim s Kitajske ali Indije. To je bil vzrok za masovno propadanje domačih proizvodnih podjetij, kar je prineslo skokovito brezposelnost, ki je po privatizacijah velikih domačih konglomeratov še dodatno rasla. Logika je bila preprosta: država je pred prodajo velikih podjetij drastično znižala število zaposlenih in tako dosegla višjo ceno podjetja. Državne banke so ob tem izdatno financirale finančno-nepremičninske projekte argentinskih mogotcev, ki so ugotovili, da se takšni projekti izplačajo veliko bolj kot vlaganja v proizvodnjo (Petras in Veltmeyer 2003).

V takšnih okoliščinah se je industrijska proizvodnja zmanjševala iz četrtertletja v četrtertletje, vzporedno tudi nezaposlenost, ki je konec leta 2001 dosegla 30 odstotkov (Khorasanee 2005, 58). Mednarodni denarni sklad je že tako prezadolženi Argentini odrekel nova posojila, oziroma jih pogojeval z velikimi rezi v trošenju države in javnem sektorju. Predlog, ki ga je sklad poslal argentinskemu vodstvu, je vseboval dodatna odpuščanja v javnem sektorju, kar bi po nekaterih izračunih (Petras in Veltmeyer 2003, 84) stopnjo brezposelnosti dvignilo do 40 odstotkov. Predsednik Fernando de la Rúa je prekinil vezavo pesa na dolar in zasegel prihranke prebivalstva v bankah (več v zgornji opombi), kar je povzročilo revolt in množične demonstracije, predsednik pa je odstopil. V približno tednu dni so se na položaju predsednika zamenjale tri osebe, dokler končno za začasnega predsednika ni bil imenovan Eduardo Duhalde (L. Schuster 2008, 163), ki je posegel na denarni trg, sprejel nekatere protekcionistične ukrepe za zaščito domačih proizvajalcev in spodbujal nadomeščanje tujih izdelkov z domačimi. Leta 2003 je bil za predsednika izvoljen Nestor Kirchner, ki je nadaljeval z ukrepi svojega predhodnika,

znova je nacionaliziral tudi več domačih podjetij. Država je končno lahko začela odplačevati svoj dolg.

8.2 Ljudska vstaja in vzpostavljanje novih praks

Argentinci so decembra 2001 krenili na ulice z jasno zahtevo in ostrim sporočilom politiki: *Que se vayan todos, que no quede ni uno solo!* (Naj odidejo vsi, naj ne ostane nihče več!) (L. Schuster 2008, 165). Znotraj boja proti oblasti so vzniknila števila gibanja, ki so si demokracijo in kapitalizem zamislila drugače. Med drugimi se je pojavilo gibanje *Movimiento de Trabajadores Desocupados* (Gibanje brezposelnih delavcev), znotraj njega pa t.i. *piqueterosi*, ki jih bomo podrobneje obravnavali. Vznik *piqueterosov*, *cacerolerosov* in *asambleistasov* gre pripisati zgornjemu sloganu, ki jasno izraža mnenje gibanj, da je politike, kot je obstajala dovolj. Gre torej za neko vrsto novih političnih organizacij, ki pa nimajo izvora v politiki, temveč v civilni družbi. *Piqueterosi* so sprva delovali tako, da so svoj protest izražali skozi cestne zapore in udarjanje po loncih. Fascinantna je predvsem številčnost gibanja – po nekaterih ocenah (Petras in Veltmeyer 2003, 88) je gibanje v začetku leta 2002 štelo 200 tisoč brezposelnih delavcev. Gibanje *piqueterosov* je sicer obstajalo že od leta 1996, njihove akcije pa dokazujejo, kako močno in hitro se je slabšal gospodarski in socialni položaj v Argentini. Tako so leta 1997 mesečno organizirali 11 cestnih zapor, leta 2001 pa samo v prvih petih mesecih več kot 300 (Petras in Veltmeyer 2003, 89). Na določen emancipatorni potencial teh gibanj kaže dejstvo, da protestov in zapor niso organizirali sindikati, temveč je šlo za samoorganiziranje določenih skupin (v tem primeru brezposelnih delavcev). Organizacija je potekala znotraj sovesk in okolišev, neodvisno od sindikatov in drugih birokratskih struktur, kot so denimo politične stranke (Ginieniewicz 2005, 234)

Gibanje pa je vendarle prineslo več kot le sposobnost samoorganiziranja proti državni oblasti in zapiranja cestnih povezav. Ponudilo je tudi alternativo, ki sega prek obstoječe predstave lastnine in družbenih odnosov (Petras in Veltmeyer 2003, 99). To alternativo je gibanje ponudilo z okupacijami proizvodnih obratov, oziroma tovarn, v katerih so (nevede?) na glavo obrnili produkcijske odnose, ki so v veljavi že nekaj stoletij.

8.3 Okupacija Zanona

Novi oblasti tudi po novem letu ni uspelo ustaviti zapiranja tovarn in odpuščanj delavcev. Januarja 2002 je delo dnevno izgubilo tisoč ljudi, februarja je na cesti dnevno ostalo že dva tisoč delavcev (Petras in Veltmeyer 2003, 99). V teh mesecih so se začele zasedbe proizvodnih obratov s strani delavcev, ki so na ta način skušali preprečiti zaprtje tovarn in razprodajo proizvodnih sredstev. Eden od najodmevnejših primerov je zasedba tovarne Zanon, ki je proizvajala keramiko. Zavzetje je potekalo po naslednjem vrstnem redu: delavci so najprej ustanovili neke vrste skupščino, ki je izvolila novo vodstvo tovarne. Skupščina je s konsenzom in participacijo vseh zaposlenih odločala o proizvodnih usmeritvah in poslovnih odločitvah. Hkrati je imela vsaka taka »celica« za seboj organizacijo brezposelnih delavcev (MTD), ki je intervenirala ob poskusih nasilne odstranitve delavcev iz tovarn. Gibanje je bilo tako množično, da se mu je umikala tudi policija. Glavna inovacija so bile poleg skupščine delavcev tudi posebne komisije, ki so bile zadolžene za zaloge, prodajo, zdravje delavcev in solidarnost (Petras in Veltmeyer 2003, 100).

Z novo organizacijo so postavili odnose v proizvodnji na glavo. Od tedaj velja: lastnik kapitala ne more brez delavcev, delavci pa lahko brez lastnika kapitala. Delo dejansko poteka brez lastnika, oziroma neke osrednje avtoritete. Funkcijo slednje prevzame skupščina delavcev. Hkrati je na glavo postavljena tudi logika kapitalizma. Delavci ne proizvajajo več za dobiček, temveč za dobrobit skupnosti, oziroma zase in zato, da preživljajo družine (Trigona 2008, 155).

In kaj ima pri vsem tem demokracija? Tovarne, ki delujejo brez osrednje avtoritete, prekinjajo prakso hierarhičnih odnosov in izkoriščanja. Nesmiselnih prepovedi, kot je pogovarjanje ali pitje *mateja*²¹ ni več. In vse to ni zmanjšalo produktivnosti delavcev, temveč jo je celo povečalo. Zmanjšalo se je tudi število delovnih nesreč. Kapitalist je namreč skrbel za čim višji profit, tudi na račun varnosti zaposlenih. Delavci odločitve sprejemajo s konsenzom, lenarjenja in izogibanja obveznostim skorajda ni. Motiv je namreč jasen – proizvajati za preživetje. Opazno se je povečala tudi samoiniciativnost delavcev. Nihče več ne čuti strahu, da bi bil zaradi izražanja svojega mnenja

---

²¹ Tradicionalni argentinski čaj, katerega uživanje predstavlja določen ritual oziroma druženje.

zasmehovan s strani nadrejenih. Odločitve torej s konsenzom sprejema neke vrste skupščina, ki je tudi najvišji organ v družbi. V proizvodnji je seveda potrebna koordinacija. Zanj skrbijo koordinatorji, ki pa niso stalni, temveč se na tem mestu na določeno obdobje izmenjujejo vsi delavci. Gre za fenomen, saj organizacija delavcem ni bila od nikoder vsiljena, temveč so se organizirali sami, organiziranja pa imajo točno toliko kot ga potrebujejo. Prisile ni, delavce povezuje zgolj motiv (Trigona 2008).

Gibanje brezposelnih delavcev v Argentini hkrati postavlja v negotovost glavno načelo kapitalizma – zasebno lastnino. Ključno načelo zasedenih tovarn je solidarnost, hkrati pa tudi avtonomnost in samoupravna proizvodnja. Samoupravno se: 1. odloča, kaj se bo proizvajalo in za koga; 2. zagotavlja in povečuje zaposlenost; 3. določijo prednosti v proizvodnji blaga; 4. združuje družbena proizvodnja in družbena apropiacija dobička; 5. vnaša demokracijo v družbenoekonomske odnose proizvodnje (Ginieniewicz 2005, 234).

Kot prikazuje film *The Take*, ne gre le za prevzete tovarn, neverjetno je tudi njihovo okrevanje. V številnih primerih je proizvodnja bolj donosna kot pod vodstvom nekdanjih lastnikov. Režiser filma Avi Lewis poudarja, da naj bi zavzetje obrata predstavljalo premik od predstavniške demokracije kot načina vplivanja na družbene spremembe. Prizadevanja delavcev so laboratorij demokracije, v katerem se učijo, kako ustvariti več delovnih mest in kako se zoperstaviti vladi. Kljub temu pa Petras opozarja, da je Zanon dejansko edina tovarna, v kateri delavci ohranjajo popoln nadzor nad položajem. Zanon je tako zaposlil 140 novih delavcev, povečal proizvodnjo, izboljšal kakovost in obdržal enakovredno strukturo plač med kvalificiranimi in nekvalificiranimi delavci (Petras 2004).

Navkljub dobri praksi iz Zanona pa nekateri avtorji dvomijo v učinkovitost in dolgoročnost tovrstnega organiziranja. Howard (2007) meni, da delavske kooperative in prakse zasedanja tovarn iz Argentine, na dolgi rok ne morejo biti uspešne. Kot pravi, prvi problem nastane pri konkurenci – ostala podjetja, ki delujejo po kapitalističnih načelih bodo, če se bodo čutila ogrožena, začasno močno znižala cene in tako izrinila s trga kooperative in tovarne v lasti delavcev. Logika je tukaj preprosta – kdo bo kupoval argentinske izdelke iz delavskih tovarn, če jih lahko pri kapitalistu dobi trikrat ceneje. Drugi problem pa so po mnenju Howarda vlaganja. Delavske tovarne bodo v nova

proizvodna sredstva in inovacije praviloma vlagala manj od kapitalističnih podjetij, saj v njih obstaja tendenca po delitvi dobička. Večina delavcev bo – že iz eksistenčnih razlogov – raje bolj udeležena pri dobičku, kot, da bi se denar vračal nazaj v podjetje v obliki novih investicij (Howard 2007, 417).

9 Med Chiapasom in Buenos Airesom

Nova družbena gibanja danes vznikajo povsod po Latinski Ameriki. Od Tijuane, na mehiški meji s Kalifornijo, prek Chiapasa in celotne Srednje Amerike, do Kolumbije, Brazilije, Bolivije, vse do Ognjene zemlje, na jugu Argentine. Naša študija dokazuje, da se je upor iz oddaljenih pragozdov preselil na ulice velikih mest. Upiranje je drugačno kot v drugi polovici 90. let in ima tudi drugačne cilje. Cilj ni več oblast, temveč drugačna, pravičnejša družba, ki išče modele za organizacijo in produkcijo tudi onkraj hegemonске liberalno kapitalistične usmeritve. V duhu zapatistične vstaje in delavskih zasedb tovarn v Argentini lahko najbrž rečemo, da so odporniška gibanja, kot sta kolumbijski FARC²² in perujski Sendero Luminoso²³, preživeta. Sploh, če kot izhodišče upora vzamemo eno od zapatističnih gesel *Para nosotros nada, para todos todo!*

Če opisanim primerom nasproti postavimo kubansko revolucijo, ki je do upora Zapatistov veljala za referenčno točko upiranja, lahko ugotovimo naslednje: demokratična in neodvisna narava kubanske revolucije je skrajno izmuzljiva. Najprej, osvoboditev nadzora tradicionalne partije je zgolj zamenjana z nadzorom vojaške oblasti. Tako Fidel Castro kot Che Guevara sta vztrajala, da se morajo gverilske enote konec koncev podrediti eni avtoriteti, enemu človeku, ki bo pozneje, ko bo dosežena zmaga, postal politični voditelj. Nadalje se tudi sam horizontalni in neodvisni videz organizacije gverile izkaže za iluzornega. Gverilski *foco* v resnici nikdar ni avtonomna enota – je celica kolone in kolona je celica armade. Zato je gverilski *foco* le avantgardna partija v embrionalnem stadiju (Hardt in Negri 2005, 83).

---

²² *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* (FARC) je, po lastni opredelitvi, marksistična gverilska skupina v Kolumbiji. Z bojem je začela leta 1964 in traja še danes. FARC je do konca 80. let financirala predvsem Sovjetska zveza, po njenem razkroju pa se je organizacija usmerila predvsem v trgovanje s kokainom (Kolumbija je največja proizvajalka kokaina na svetu) in ugrabljanje ljudi. Kljub silovitim poskusom za razbitje FARCA ta danes po nekaterih podatkih še vedno šteje prek pet tisoč ljudi, so pa gverilci potisnjeni globoko v notranjost kolumbijskega pragozda. FARC med kolumbijskim prebivalstvom uživa izjemno nizko podporo.

²³ *Sendero Luminoso* (Svetleča pot) je, po lastni opredelitvi, maoistična gverilska organizacija v Peruju. Obstaja od leta 1980, v zadnjih letih pa je pozornost večkrat vzbudila s cestnimi zasedami in napadi na perujsko vojsko. Perujska vlada trdi, da Sendero Luminoso gverilski boj uporablja kot krinko za prekupčevanje s kokainom.

Izkušnje Zapatistov in argentinskih delavcev (pa tudi protestnikov) so na drugi strani drugačne in nas učijo, da je drugačna, morda bolj pravična družbena ureditev možna. Predvsem pa se mora organizirati drugače. Skozi vso svojo zgodovino, od ustanovitve neodvisnih držav in osvoboditve izpod kolonialnega jarma, je bila Latinska Amerika prizorišče številnih udarov, revolucij in pučev. V 150 letih neodvisnosti je nasilno padlo več kot 500 vlad, zamenjalo pa se je prek tisoč predsednikov republik. Svojevrsten paradoks je, da so v skoraj vseh latinskoameriških državah že neposredno po razglasitvi neodvisnosti sprejeli formalno napredno državno zakonodajo in uvedli moderne politične institucije (Južnič 1968). Prvo vprašanje, ki se ob navajanju teh statistik poraja, je, kaj se je sploh spremenilo? So novi in novi državni ali vojaški udari prinesli spremembe? So ljudje po njih živeli bolje? Množica vojaških udarov in posledičnih represij ni prinesla izboljšanja. Po koncu diktatur in posledični demokratizaciji, pa se je v Latinski Ameriki pojavil kup vprašanj, na katere na prvi pogled ni bilo odgovora. Denimo, od česa naj živijo mehiški ali bolivijski kmetje, če pa je zemlja, na kateri prebivajo v lasti ameriške ali evropske multinacionalke. Kako ljudi vključiti v proces demokratičnega odločanja, če pa je polovica prebivalstva nepismenega? Kako proizvajati, če pa so delovni pogoji in mezde bednejši, kot so bili kdajkoli prej?

Deloma na te dileme odgovarjajo izkušnje Zapatistov in argentinskih delavcev. Vsak na svojem koncu Latinske Amerike so uspeli vzpostaviti nove oblike organiziranja, ki temeljijo na popolni demokratičnosti, solidarnosti, pravičnosti in vključenosti posameznika. Lahko bi rekli, da so iznašli način, kako živeti brez oblasti. Oblast namreč predstavljajo oni sami. Tako za Zapatiste kot samoorganizirane argentinske delavce je ključno dejstvo, da ne eni ne drugi nimajo predstav o tem, kako naj bi izgledala bodoča skupnost. To je namreč značilnost vseh revolucionarnih »vlad« in ideologov. Zapatisti in argentinski delavci takšnih predstav niti ne potrebujejo. Ustvarjajo tukaj in zdaj, ustvarjajo nove prakse organiziranja in povezovanja, ki temeljijo na egalitarnosti, pomoči in sodelovanju. Cilj ni več prevzemanje oblasti, temveč sprememba družbe kot take.

Obe organizaciji, če ju tako imenujemo, sta prebudili staro socialistično zahtevo po prenovi družbe počez in s tem pospešila svežo in učinkovito horizontalno solidarnost. Avtonomija se v tem primeru ne rodi iz nekega dekreta, pač pa iz pripravljenosti in odločitve tistih, ki jo izvajajo v nepokorščini. Ni nek režim, temveč praksa. Zapatisti so

obudili stara hrepenenja gibanj po samoemancipaciji: osvoboditev mora biti delo njihovih imetnikov, ni jim treba imeti voditeljev med svojim ljudstvom, družbeni subjekti morajo imeti polno zmožnost odločanja o svoji usodi. Njihov obstoj ni izraz neke moralne nostalgije, pač pa živ izraz neke nove politike (Navarro 2005, 182).

Gre torej za organiziranje 'od spodaj'. Na tej točki se odstrani tudi pomislek, da subjekti za participacijo niso zainteresirani. Ali kot je zapisal Schugurensky, znanje, razvito v participativnem modelu, ima navadno močan učinek. Ko se ljudje seznanijo s participativno demokracijo in začnejo spoznavati prednosti tega modela, postanejo bolj dovzetni in udeleženi v širših problematikah, vezanih na regionalne, nacionalne in internacionalne razsežnosti (Schugurensky 2004).

Prav znanje je pojem, ki je hudo pomemben, ko obravnavamo Zapatiste ali samoorganizirane delavce v Argentini. Gre namreč za učeči se organizaciji. Učeči v smislu, da se obe zavedata, da napake obstajajo in da se je na njih možno učiti.

O tem je sicer že pred 40 leti pisala Carole Pateman: Teorija participativne demokracije trdi, da so pridobljene politične izkušnje za ljudi pomembnejše kot končni izid. Poleg tega ne moremo obravnavati posameznikov in njihovih institucij v izolaciji. Sam obstoj institucij niti približno ne zagotavlja resničnega demokratičnega sistema in maksimalna participacija postane ključni vidik participativnega modela. Taka stopnja sodelovanja ponavadi pripelje do družbenega učenja, ki poteka v samem procesu participacije. Tako je po tej teoriji glavna funkcija sodelovanja izobraževalne narave. Participativni sistem oblikuje samega sebe. Saj se napaja prav iz tistih karakteristik, ki jih razvija in ustvarja sodelovanje (Pateman 1970).

Za pričujoče pisanje pa je pomembnih predvsem nekaj ugotovitev, na podlagi katerih lahko gradimo kritiko današnje instrumentalizirane participativne demokracije ponekod v Latinski Ameriki. Carole Pateman trdi, da državljani ne morejo biti obravnavani kot svobodni in enaki, če država ni ločena od družbe niti ni nepristranska do nje. Če sta javno in zasebno na zapletene načine prepletena, potem bodo volitve vedno nezadosten mehanizem za zagotavljanje odgovornosti sil, ki so dejansko vključene v proces vladanja (Held 1989, 242). Še pomembnejša pa je ugotovitev Nicosia Poulantzasa, ki za razvoj stalinizma v Rusiji okrivi probleme Marxove in Leninove misli in prakse. Kot

pravi, je zmotno njuno prepričanje, da je institucije predstavniške demokracije mogoče preprosto odpraviti z organizacijami demokracije navadnih ljudi.

Na tem mestu lahko začnemo, že izhajajoč iz teoretskih predpostavk, graditi kritiko Chavezovega socializma 21. stoletja. V nasprotju z Zapatisti in argentinskimi delavci namreč v *chavizmu* gradnja nove družbene realnosti poteka od zgoraj navzdol in ne obratno, pa čeprav Chavez sam trdi, da gre za gradnjo nove družbe 'od spodaj' navzgor. Seveda tudi pri Chavezovih svetih sosesk in kooperativah lahko rečemo, da gre za učeče se organiziranje, ki verjetno še ni reklo zadnje besede. Kljub temu pa ne gre spregledati zelo pomembne podrobnosti. Sveti sosesk in kooperative nastajajo izključno na pobudo države in z državnimi (proračunskimi) sredstvi. Hkrati lahko rečemo, da Chavez pri tem ne upošteva mnenja ostalih državljanov, ki jim tovrstno organiziranje ni po volji. Seveda lahko tudi svete sosesk označimo kot element participativne demokracije in korak v smeri nove družbenosti. A problematično pri njih je dejstvo, da niso nastali iz potrebe državljanov po vključevanju v oblikovanje odločitev in odločanje, temveč gre za diktat, oziroma za organizacijo, ki jo sponzorira država. Poenostavljeno bi lahko rekli, da sveti sosesk niso nastali iz potrebe subjektov po vključevanjih vanje, temveč je bila takšna predsednikova želja. Njegov motiv bi nekoliko poenostavljeno lahko označili za kupovanje glasov prebivalcev barakarskih naselij, hkrati pa za uničenje in likvidacijo opozicije, saj so člani svetov Chavezovi zvesti privrženci. Kako majhna je zavest državljanov, da gre pri svetih sosesk za mehanizem, skozi katerega naj bi oni sami odločali o svoji prihodnosti, kaže dejstvo, da prihaja do zlorab in kraj sredstev, ki jih prejemajo sveti.

Chavezova vlada je za ustanavljanje delavskih kooperativ namenila milijarde dolarjev, a v zvezi z njimi se odpira več vprašanj kot odgovorov. Kooperative so življenjsko odvisne od državnega denarja in posledično naftnih dolarjev in bi najbrž ugasnile, če dotok naftnih dolarjev usahne. Hkrati so se pojavile težave, saj so nekateri ustanavljali fantomske kooperative z namenom, da bi od države dobili sredstva. Nekateri avtorji ocenjujejo, da bi bil morda učinkovitejši sistem mikro posojil, ki bi državljanom omogočala zagon določenega posla (Goertzel 2008, 294).

Če torej Chavezove eksperimente pogledamo skozi prizmo teoretskih predpostavk, sledi, da *chavizem* na dolgi rok najbrž ne bo prinesel družbe, v kateri bi bili v odločanje

in oblikovanje odločitev enakomerno vključeni vsi državljani. Carole Pateman trdi, da državljani ne morejo biti obravnavani kot svobodni in enaki, če država ni ločena od družbe niti ni do nje nepristranska. V chavizmu ni tako, celo nasprotno, civilna družba (sveti sosesk, kooperative) je močno povezana z državo in njeno politiko. Ta nova civilna družba je nastala na pobudo države, slednja je s finančnimi sredstvi tudi omogočila njen obstoj in življenje.

ZDA imajo več kot dvesto let predstavniške demokracije, a v tem sistemu ljudje oblast podelijo predstavnikom. V Venezueli namesto tega predlagamo sistem, kjer oblast ostane v rokah ljudstva, torej predlagamo participativno demokracijo. Želimo si novega tipa demokracije, ki bo prinesel tudi nov tip družbe (Albert 2008, 169). Tako je v enem od intervjujev novo družbeno realnost v Venezueli opisal eden od *chavistov*. Brez dvoma je Venezueli v zadnjih letih uspelo zmanjšati nepismenost, razširiti zdravstveno in socialno oskrbo. Vprašanje, kaj je Chavezu uspelo na področju demokracije, ostaja odprto, zagotovo pa je problematična organizacija, ki ni neodvisna od državnega aparata.

Na drugi strani imamo argentinske delavce, ki so si z organizacijo znova zagotovili pogoje za življenje. Organizacija ni bila ukazana, organizirali so se iz nuje. In hkrati, kot smo že poudarili, najprej postavili na glavo obstoječe odnose v proizvodnji, obenem pa – očitno iz potrebe po organizaciji proizvodnje – postavili na glavo tudi obstoječo predstavo o demokraciji. S plenumi, oziroma skupščinami so začeli prakso participativne demokracije, v kateri šteje mnenje vsakogar, odločitve pa se sprejemajo s konsenzom. Motiviranost je velika, saj se – kot smo pojasnili s primerom hišnega sveta v enem od prejšnjih poglavij – ukvarjajo z zadevami, ki se tičejo vseh in od katerih so v končni posledici odvisna tudi njihova življenja, oziroma preživetje. Če sledimo Marxu: gibanje je organizirano demokratično, s strukturo komune ali svetov, organizacija pa je povsem neodvisna od državnega aparata. Organizirano je torej od spodaj navzgor in ne obratno, tako kot Venezueli. Pod črto lahko torej rečemo, da so delavske kooperative v Argentini nastale iz nujnosti, sveti sosesk ali državljanski sveti v Chavezovi Venezueli pa nastajajo iz ideoloških potreb.

10 Sklep

Disculpen las molestias, esto es una revolución! (Oprostite, ker motimo, to je revolucija!). Subcomandante Marcos

Če si torej znova zastavimo vprašanje, ki smo si ga zadali na začetku naše poti in je skušalo biti rdeča nit celotnega dela: ali je mogoče prekiniti pozitivno povezanost med apatijo in občutkom majhne politične učinkovitosti ter nizkim družbenoekonomskim položajem, ki je značilna za večino liberalnih demokracij, če postane demokracija pomembna v vsakdanjem življenju ljudi, menimo, da je odgovor pritrdilen. To smo dokazali na primerih Zapatistov in argentinskih samoorganiziranih delavcev. Demokracija je v obeh primerih postala življenjskega pomena – brez nje bi bili obe gibanji obsojeni na propad. In propadli bi v trenutku, ko bi si neka skupina znotraj organizacij želela pridobiti monopol. Obe skupini je v nove, bolj demokratične oblike organiziranja prisilil položaj. Če bi bila vlada v Mexico Cityu bolj dovzetna za zahteve prebivalcev Chiapasa, do zapatistične vstaje najbrž ne bi prišlo. Prav tako ne bi prišlo do zasedb argentinskih tovarn, če ne bi bilo krize in zapiranja tovarn. Vseeno pa se postavlja dilema, ali bi bila tovrstna organizacija možna ob večjem številu participantov. Ali pa je ključ prav v manjših organizacijah, ki nato svoje predstavnike pošiljajo na višjo raven (ureditev v zapatističnih školjkah).

Zagotovo pa drži, da bodo državljani zainteresirani za opisane oblike organiziranja takrat, ko se bo odločalo o stvareh, ki so v neposredni povezavi z njihovimi življenji. To smo ponazorili s primerom hišnega sveta. In prav znotraj takšnih organizacij prihaja do pojava novih, bolj demokratičnih praks, ki lahko pomenijo gradnjo drugačne, pravičnejše družbe.

Chavizem tega ne počne, oziroma to počne na drugačen način. V odločeni meri tudi z eliminacijo nasprotnikov socializma 21. stoletja. Še največji pomislek je povezan z napovedmi nekakšnega novega tipa družbe. Za ilustracijo kako nevarne so lahko takšne napovedi se ni treba ozirati preveč daleč v zgodovino. Druga težava Chavezovega ustvarjanja številnih svetov je denar. Ali bi se prebivalci združevali v svete, če jim letno za to ne bi pripadla določena količina sredstev?

Pri raziskovanju latinskoameriških praks upora in organizacije fascinira količina represije, obenem pa tudi neupogljivost, upornost in kreativnost. Poglejmo samo primere iz Argentine. Si je v 21. stoletju v t.i. Zahodnem svetu mogoče zamisliti, da bi prve bojne linije odpora zasedli delavci in to brez organizacije sindikatov. Skorajda nemogoče. Delavci se vse preveč zanašajo na sindikate kar v končni posledici privede do položaja, ko delavci v proizvodnji od sindikalnih voditeljev pričakujejo, da bodo ukrepali namesto njih. Težava se pojavi, ker so ti v Zahodnem svetu praviloma precej blizu upravam družb, kar pomeni, da bodo kritični le do meje, ki je sprejemljiva tudi za upravo. Potrebne radikalizacije stališč, ki bi se zavzela za pravičnejšo družbo, od njih ne gre pričakovati. Določenemu pomanjkanju radikalnosti smo priča tudi na teoretskih tleh. Kot da bi bilo raziskovalce strah preseči obstoječe vzorce liberalnega kapitalizma in zaostriti svoja stališča.

In končno, zakaj je tematika, ki smo jo obravnavali pomembna tudi za nas same? V podobnem položaju kot Argentina ob koncu tisočletja se danes nahaja kup držav, tudi evropskih. V teh junijskih dneh, ko je nastajalo pričujoče delo, so iz Grčije prihajala poročila o množičnih stavkah, protestih, nasilju. Podobno kot sta Argentini pogoje za pridobitev novih posojil postavljala Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad, danes Grčiji pogoje postavljata EU in Mednarodni denarni sklad. Pogoji so tako rekoč identični: od Grčije se pričakuje, da bo drastično zmanjšala število zaposlenih v javnem sektorju, privatizirala državna podjetja in oklestila izdatke za socialo. Državljanji se bojijo za svoje prihranke v bankah, bogatejši sloji so prihranke menda v veliki meri že odnesli iz države. Se zgodovina ponavlja?

Če se je latinskoameriška levica po vakuumu, ki je nastal s padcem Berlinskega zidu, redefinirala in pobrala, tega ne moremo trditi za evropsko levico. Zanja lahko rečemo, da – enako kot je to počela latinskoameriška levica – odgovore na današnja vprašanja išče znotraj liberalnega kapitalizma. Določeni primeri, kot so denimo dogodki v Grčiji, nedvomno nakazujejo potrebo po preseganju tega okvira. Morda dogodki v Grčiji lahko pomenijo določeno prelomnico. Vsekakor pa je treba poudariti, da zaradi zgodovinskih in družbenih kontekstov, modelov iz Latinske Amerike ne gre neposredno prenašati v Evropo. Se pa v luči naraščajoče brezposelnosti, selitev proizvodenj v države s poceni delovno silo in kleščanju izdatkov za socialo in zdravstvo, zagotovo pojavlja potreba po iskanju alternativ sedanji ureditvi.

11 Literatura

1. Anton, Anatole in Richard Schmitt. 2007. *Toward a new Socialism*. Lanham: Lexington Books.
2. Barret, Patrick, Daniel Chavez in Cesar Rodriguez-Garavito, ur. 2008. *The New Latin American Left: Utopia Reborn*. Amsterdam: Pluto Press.
3. Boron, Atilio. 2008. Promises and challenges. The Latin American left at the start of the twenty-first century. V *The New Latin American Left: Utopia Reborn*, ur. Patrick Barret, Daniel Chavez in Cesar Rodriguez-Garavito, 232-255. Amsterdam: Pluto Press.
4. Budge, Ian. 1996. *The new challenge of direct democracy*. Cambridge: Polity.
5. Burch, Sally. 2003. *From Aguascalientes to Caracoles*. Dostopno prek: <http://alainet.org/active/4276&lang=es> (3. avgust 2011).
6. Chomsky, Noam. 2005. *Profit pred ljudmi: Neoliberalizem in globalna ureditev*. Ljubljana: Založba Sanje.
7. Dahl, Robert. 1985. *A Preface to Economic Democracy*. Berkeley: Cambridge Polity Press.
8. Della Porta, Donatella in Mario Diani. 2006. *Social Movements: An introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
9. Dowdell, Kelly. 2005. Zapatistična avtonomija: Alternativni model samorazvoja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 191-199.
10. Ellner, Steve. 2008. *Rethinking Venezuelan Politics: Class, Conflict, and the Chavez Phenomenon*. London: Lynne Rienner Publishers.
11. EZLN. 2005. Šesta deklaracija iz Lakadonskega pragozda. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 15-34
12. Finley, Moses I. 1999. *Antična in moderna demokracija*. Ljubljana: Krtina.

13. Fukuyama, Francis. 1992. *The end of History and the Last Man*. Penguin. Dostopno prek: http://www.politicalcity.biz/wp-content/uploads/Francis_Fukuyama.pdf (26.junij 2011)
14. Ginieniewicz, Jorge. 2005. Nova družbena gibanja in stare strukture: post-neoliberalne težnje v Argentini. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 234-241.
15. Goertzel, Ted. 2008. *Rethinking Socialism in Today's Latin America*. Changing Cuba/Changing World, ur. Mauricio A. Font. New York: Bildner Center for Western Hemisphere Studies.
16. Gregorčič, Marta. 2005. *Alerta Roja! Teorije in prakse onkraj neoliberalizma*. Ljubljana: Študentska založba.
17. Gregorčič, Marta. 2005. Caracol – pu'y – školjka. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 134-158.
18. Held, David. 1989. *Modeli demokracije*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.
19. Holloway, John 2004. *Spreminjamo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba.
20. Južnič, Stane. 1968. *Latinska Amerika, Društvena struktura i politički sistemi*. Beograd: Institut za medunarodno politiku i privredu.
21. Khorasanee, Dina. 2005. Upor kot ustvarjanje: nova družbenost v Argentini. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 55-89.
22. Le Blanc, Paul. 2006. *Marx, Lenin, and the Revolutionary Experience*. New York: Routledge.
23. Marcos, Subcomandante. 2002. *Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik. Ljubljana: Študentska založba.

24. Margulis, Matias in Kristen Hopewell. 2005. Ljudske kuhinje: odgovor na neoliberalno zapuščino revščine in lakote v Argentini. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 218-233.
25. Navarro, Luis Hernandez. 2005. Zapatizem in avtonomija. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 181-190.
26. Ouvina, Hernan. 2005. Latinska Amerika: upor iz obrobja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 35-54.
27. Pateman, Carole. 1970. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
28. Petras J., Veltmeyer H. 2003. *System in Crisis. The Dynamics of Free Market Capitalism*. London: Zed Books.
29. Petras, J. 2004. *Argentina: From popular rebellion to »normal capitalism«*. Dostopno prek: <http://petras.lahaine.org/b2-img/040603petras.pdf> (26. junij 2011).
30. Saint-Upery, Marc. 2007. *El sueno de Bolivar: El desafio de las izquierdas Suramericanas*. Barcelona: Paidos.
31. Santos, Boaventura de Sousa. 2008. Depolarised pluralities. A left with the future. V *The New Latin American Left: Utopia Reborn*, ur. Patrick Barret, Daniel Chavez in Cesar Rodriguez-Garavito, 255-273. Amsterdam: Pluto Press.
32. Sartori, Giovanni. 1987. *The theory of democracy revisited*. Chatham: Chatham House Publishers.
33. Schugurensky, D. 2004. *The Tango of Citizenship Learning and Participatory Democracy*. Toronto: Transformative Learning Centre.
34. Schuster, Federico. 2008. Argentina. The left, parties and movements: strategies and prospects. V *The New Latin American Left: Utopia Reborn*, ur. Patrick Barret, Daniel Chavez in Cesar Rodriguez-Garavito, 158-186. Amsterdam: Pluto Press.

35. Vincent, Joan, ur. 2002. *The Anthropology of Politics*. Oxford: Blackwell Publishing.
36. Wilpert, Gregory. 2003. *The Economics, Culture, and Politics of Oil in Venezuela*. Dostopno prek: <http://venezuelanalysis.com/analysis/74> (26. junij 2011).